

Akgün, A. (2021). Bulgaristan'daki Türklerin Romanı (1912-2021).
Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları, 3(2), 245-276. DOI: 10.47139/balted.959579

Bulgaristan'daki Türklerin Romanı (1912-2021) *The Novel of the Turks in Bulgaria (1912-2021)*

Atıf AKGÜN*

Öz

Modern zamanların yaygın edebî türü roman, birçok hususiyeti yanında millî edebiyatların teşekkülünden itibaren herhangi bir dildeki edebî üretimin niteliğini de belirleyen önemli bir ölçüt olur. Edebiyatta ileri toplumlarda roman türünün nitelikli seviyeyi az veya çok takip ettiği görülür. Bu husus Türk dilinin ve edebiyatının azınlık durumunda kaldığı bölgelerde de aynı perspektife sahip olur. Balkanlardaki ve daha özelinde Bulgaristan'daki Türklerin dil ve edebiyat faaliyetlerine benzer yaklaşımla bakıldığında ise roman diğer edebî türlerin gölgesinde kalarak varlık gösterir. Bulgaristan Türkleri tarafından yaratılan roman türündeki eserler, bölge Türklüğünün duygu ve düşünce dünyasının önemli bir yansıma alanı olduğu gibi kuşkusuz bölgede gelişen Türk dilli edebiyat faaliyetlerinin niteliği noktasında da fikir verir. Bu çalışma öncelikle bibliyografik bir temele ve sonrasında genel bir durum tespitine dayanır. Bulgaristan'da Türkçe yayımlanan ilk romandan günümüze, söz konusu eserlerin künyeleri, yazarları ve içerikleri hakkında kronolojik ve kuşatıcı bir bilgilendirme yapılmıştır. Bu bağlamda tarihselci ve bütüncül bir yaklaşımla Bulgaristan'daki Türk romanına dair genel bir çerçeve sunulmuştur. Bulgaristan Türklerinin özellikle Türkiye'de yoğunlaşan roman yayınları ise çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Bulgaristan Türkleri, ana dili, roman, Balkan Türkleri edebiyatı.

Abstract

The novel, which is the common literary genre of modern times, has been an important criterion that determines the quality of literary production in any language since the formation of national literatures. In advanced societies in literature, it was seen that the novel genre more or less followed the qualified level. This issue had the same perspective in the regions where Turkish language and literature lived as a minority language. The novels created by the Turks of Bulgaria are an important reflection area of the feeling and thought world of the Turkishness of the region, as well as giving an idea about the quality of the Turkish-speaking literature activity developing in the region. This study is based primarily on a bibliographic basis and then on a general due diligence. From the first novel published in Turkish in Bulgaria to the present day, a chronological and comprehensive information has been given about the tags, authors and contents of the works in question. In this context, a general framework of the Turkish novel in Bulgaria has been presented with a historicist and holistic approach.

Keywords: Turkish literature, Turks of Bulgaria, native language, novel, literature of Balkan Turks.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE, atifakgun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3893-4912

Giriş

“Bulgaristan Türkleri” tanımlaması, bölgede tarihî unsur olan Türklerin, Bulgarların devletleşmesi sürecinde tedricen azınlık² hâline gelmeleri ile teşekkül etmiştir. Bugün Bulgaristan sınırları dâhilindeki Türkler 19. yüzyılın sonlarından itibaren kademeli olarak buldukları coğrafyada azınlık hâline geldiler. Savaşlar ve göçler temelinde gerçekleşen söz konusu demografik gerileyiş, sonuçları itibarıyla bölgedeki Türklerin yazılı edebiyat tarihlerinin ana çizgilerini belirlemiştir. Aynı zamanda savaş ve göçlerin Balkan Türk toplumu üzerinde yarattığı trajedi ise yerel edebiyatların beslendiği en büyük kaynaklardan da biri olmuştur.

Günümüzde Bulgaristan olarak anılan bölgede Türklerin “ana vatan” olarak gördükleri Türk varlığından ayrılarak (Bu merkez önceleri Osmanlı İmparatorluğu, sonrasında Türkiye olmuştur) Bulgaristan Türkleri adlandırılmasıyla özel bir topluluğa dönüşmesinin başlangıcında, bölgede Bulgar Prensiğinin kurulduğu 1878 tarihi esas alınır (Turan, 1998, s. 307). 1908’de Osmanlı’da meşrutiyetin ilanı ile bağımsız Bulgar devletinin teşekkülü ve 1944’te Bulgaristan’da sosyalizme geçiş bu tarihî süreçte bölge Türklerinin “Bulgaristan Türkleri” hâline gelişinin tarihî hafızadaki önemli aşamalarını ifade eder. Bu tarihî süreçten bağımsız hareket etmek söz konusu Türk topluluğunun edebiyat faaliyetlerine odaklanılan herhangi bir çalışmada ciddi sınırlılıklar oluşturacaktır. Bulgaristan Türkleri tarafından meydana getirilen edebî üretimde ve hususen roman türünün teşekkül ve tekâmülünde bu zaman sırasının dikkate alınması edebiyat tarihi bakımından olduğu kadar, romanların sosyolojik zeminlerinin tespiti açısından da önemli bir gerekliliktir.

Günümüzde Bulgaristan vatandaşı Türkler bu ülkede en büyük etnik gurubu oluşturmaya devam etmektedir. Ülkede Bulgarcadan sonra en fazla konuşanı olan dilin Türkçe olduğu da genel bir bilgidir. Din ve dil temelli bir ayrışma içindeki medeniyetlerin bir arada olduğu coğrafyalarda birbirine komşu milletler daha keskin ve belirgin çizgilerle birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu noktada en başta ana dili olmak üzere kültürel kimliği yansıtan birçok unsurun, “edebiyat”ı bir temsil alanı olarak görmesi de kaçınılmazdır. Nitekim Balkan ülkelerindeki Türkler de Türkiye Türkçesi ile kendi ülke sınırları dâhilinde bir yazılı edebî üretim içerisinde olmuşlardır. Devlet dili resmîyeti altında genel ve ulusal bir çağdaş edebiyat meydana getirilen bir ülkenin azınlık edebiyatlarından birisi olma durumu, Balkanlarda bugün Bulgaristan Türkleri olarak anılan topluluk gibi diğer Türk topluluklarının meydana getirdiği edebî üretim için de söz konusudur. Zira Balkan Türklerinin yazılı çağdaş edebiyatları, iki dillilik kıskacında birer azınlık edebiyatı

² Buradaki ‘azınlık’ kavramı hukuk terimi olarak değil; nüfus olarak Türklerin bölgedeki durumları nazarda tutularak kullanılmıştır. Türklerin tarihen bölgenin asli unsurları olduğunu hususen belirtmek isteriz.

hükümünde kendisini var eden edebiyat hareketleridir. Meseleye Türkiye Türkçesi ile meydana getirilen çağdaş edebiyatın merkezi olan Türkiye’den bakıldığında söz konusu edebiyatları birer azınlık edebiyatı olmaları yanında Türk Dünyası edebiyatlarının birer şubeleri olarak konumlandırmak da mümkündür. Bu bağlamda muhtelif Balkan Türk edebiyatlarında görülen roman türünün de tıpkı içine doğduğu edebî ortam gibi mahallî çizgiler dâhilinde gelişmesi kaçınılmaz olmuştur.

Sadece Bulgaristan Türkleri arasında değil genel anlamda Balkan Türklerinin diğer yerel edebiyatlarında da çağdaş edebî tür olarak “şiir” baskın ve yaygındır. Bu noktada çağdaş edebiyat türleri arasında yer alan “roman”ın varlığı herhangi bir azınlık edebiyatındaki seviyeyi ve niteliği yansıtmaktadır. Roman; şiir ve hikâye gibi çağdaş ve yaygın diğer edebî türlere nazaran daha uzun soluklu olması ve derinlikli bir kurgu gerektirmesi ile bu vasfı kazanır. Bu özel yapısı daha nitelikli ve yüksek seviyeli okur kitlesini de gerektirir. Okur kitlesini belirleyen en önemli etken ise ana diline hâkimiyet olduğu için, roman türünün beklediği ‘okur’u hazırlayan alan, ana dilinde eğitim ya da romanın yazıldığı dilde olan hâkimiyet/yetkinliktir. Bu bağlamda düşünüldüğünde 1950-1970 yıllarında yayımlanan ve bazı kaynaklarda Bulgaristan Türklerinin ilk yerli roman örnekleri olduğu belirtilen *Gün Doğarken*, *Saçılan Kıvılcımlar* ve *İki Arada* romanları elverişli bir toplumsal zemine sahiptiler. Zira Bulgaristan’da Türkçe eğitimin imkânlarının (Osmanlı Devleti’ndeki yarı özerk dönem hariç tutulursa) yıllar sonra tekrar artış gösterdiği ve kısa süreli olabilen bir dönemde yayımlanabilmeleri onların şansıydı. Ülkede sosyalizm uygulamalarının kısmen azınlıklar lehine gerçekleştiği 1947-1959 yılları arasında Türkçe eğitim hatırı sayılır bir serbestliğe kavuşmuş ve belli bir kuşak içerik olarak sosyalist ancak biçim olarak Türk dilinde gerçekleşen bir eğitim ile yetişmiştir (Memişoğlu, 2002, s. 235,243). Bu kuşak bir bakıma söz konusu ilk romanların okur kitlesini ve günümüzde dahi varlığını sürdürecektir olan yazar kadrosunu işaret etmektedir.

Bulgaristan’daki Türkler tarafından yayımlanan romanlardan önce bölgede Türkçe roman, Türkiye merkezli temsilcilerin eserleri ile varlık gösterir. Bunu özellikle 1878-1908 arası özerk statüye sahip Türk eğitim kurumlarının müfredatında ve bölgede yetişen Osmanlı aydınlarının eğitim altyapısında görmek mümkündür (Ahmet, 2011, s. 135). Sosyalist dönemde ise Türkiyeli toplumcu gerçekçi yazarların roman türünde bazı eserleri Türk dilinde Bulgaristanlı Türk okurlara sunulmuştur (Hafız, 1992, s. 311-365). Bu etkileşime bir de sınır komşusu olan ülkelerdeki Türklerin (Türkiye ve Bulgaristan) göçlerle güçlenen iç içeliği de eklendiğinde Bulgaristan’daki Türk romanının beslendiği en temel kaynaklardan birinin Türkiye merkezli roman türü olduğu açıktır. Bu bağlamda yerel temsilcilerin Türk edebiyatının önemli romanlarından habersiz olduklarını söylemek mümkün değildir. Ülkede 1944’e kadar kullanılan ve birçoğu yerli Türkler tarafından hazırlanan ders materyallerindeki edebî türlerin ağırlıklı olarak Türkiyeli şair ve

yazarlardan alınmış olması özerkleşmeyi etkileyen husus olarak düşünülebilir.* Bu çalışmada doğrudan odaklandığımız alan Bulgaristan'daki Türkler tarafından yayımlanan romanlar ve bu edebî üretim içerisinde romanın kendine özgü yönleri olduğu için meseleyi tarihî perspektifle incelemek, bugün bu ülkede yayımlanan roman türündeki son esere gelinceye kadar ki edebî görünümü anlamak; meseleye bibliyografik yaklaşmayı gerektirmektedir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen sistematik ve sürekli göçler vesilesiyle Bulgaristan kökenli Türk yazarların Türkiye'de roman türünde meydana getirdikleri edebî üretim de çok önemli bir birikime ulaşmıştır. Söz konusu edebî üretimi Bulgaristan Türklerinin romanlarını ele alan herhangi bir çalışmada göz ardı etmek, konuyu kuşatıcı bir yaklaşımla ele almaktan uzaktır. Bu çalışmada, Bulgaristan kökenli Türk yazarların Türkiye'de yayımladıkları romanlar konumuza temas eden noktalarıyla ele alınmıştır. Söz konusu edebî üretimi kendi özelinde inceleyen bir yüksek lisans çalışması ise danışmanlığımızda sürdürülmektedir.

1. Bulgaristan Türkleri Edebiyatında Roman Türünün Hazırlayıcı Adımları

Balkan Türklerinin modern anlamda ilk edebî eser örnekleri 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan dönemde görülmeye başlanır. Bu dönem, Balkanların en büyük siyasal gücü olan Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmek zorunda kaldığı süreci kapsamaktadır. Balkan Türklerinin, kendi yaşadıklarını, kendi muhitlerinde, aralarından çıkardıkları temsilcilerle ve çağdaş edebiyat ürünleri ile ortaya koymaya başlamaları da Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekildiği bu süreçte gerçekleşir. Balkanlarda Türklüğün siyasal anlamda devam eden gerileyişinin aksine Türk yayıncılık faaliyetlerinin bu dönemde gelişmiş olması bölgedeki Türk dili ve edebiyatı açısından olumlu sonuçlar doğurur. Bir devlet dili olarak Türkçe, bölgedeki siyasi gücünü kaybediyor olsa da bu dönemde büyük hareketlilik içerisinde olan Balkan Türk matbaalarında ciddi bir yayın faaliyeti gerçekleşmiştir. Bu nedenle Balkan Türklerinin ilk çağdaş edebî eserlerinin varlığının, bu dönemdeki söz konusu Balkan matbaalarına ve buna bağlı olarak gerçekleşen süreli Türkçe yayıncılığa bağlı olduğu söylenebilir (Akgün, 2020b, s. 8).

Bulgaristan Türklerinin ilk roman denemeleri imparatorluk bünyesinden ulus devlete uzanan ve 1878-1926 yıllarını içine alan zaman diliminde görülür. Bölge Türklerinin azınlık olma durumuyla yeni karşılaştıkları bu evrede güçlü Osmanlı Türk matbuat faaliyetleri kapsamında Balkan Türkleri tarafından verilen ilk

* *Bulgaristan'da Türk okullarında okutulan Türkçe ders kitapları 1910 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da basılır. 1910 yılında Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığı Bulgaristan dışında basılan okul kitaplarının okutulmasını yasak kapsamına alır. 1910 tarihinden sonra Bulgaristan'daki Türk okulları için Türkçe ders kitapları, Filibe'de "Tefeyyüz" ve Şumnu'da "Terakki" gibi basımevlerinde basılmaya başlanır.*

edebiyat ürünleri arasında “roman” olduğu belirtilen ya da roman türüne zemin hazırlayan uzun hikâye türünde bazı eserler yer alır. Ancak bu dönem ilk çağdaş düzyazı türündeki eserler arasında romanın “tür” hüviyeti kısmen tartışmalı bir husustur. Zira söz konusu eserlerin bir kısmı yazarları ve birçok araştırmacı tarafından “roman” olarak zikredilse de yapı ve içerik hususiyetleri itibariyle “hikâye” sınıfına dahildirler. Bu doğrultuda ele alınabilecek eser sayısı oldukça sınırlı olduğu için mevcut eserleri edebî nitelikleri ile değerlendirip “roman” hüviyetlerini tartışmak mümkündür. Ne var ki bu durum onların roman türünün hazırlayıcı adımları olmalarına engel değildir.

İlk denemeler hususunda sırasıyla Mehmet İrfan’ın “Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire”, Mehmed Mahir’in “Bir Türk Kızı yahut Refia”, Ethem Ruhi’nin “Şehit Evlatları”, Halil Zeki’nin “Felaket Günlerim”, Kırkkiliseli Ali Rıza’nın “Muhacir Muallimin Hikâyeleri”, Dükakinzade Basri’nin “Muhacir Mehmedoğlu” ve Ali Kemal’in “Alev ve Kül” adlı eserlerini ilk çağdaş edebî düzyazı eserleri arasında görmekteyiz. Bu eserler, Bulgaristan’daki Türkler tarafından yayımlanan ve romana giden yolda ilk adımları teşkil eden düzyazı örnekleri arasında tespit edebildiklerimizdir. Söz konusu eserler Bulgaristan Türklerinin çağdaş edebiyat tarihlerinde henüz yeterince bilinmeyen bir merhaleye tarihlenmektedir.

Bulgaristan’daki Türk romanı konusunda hazırlayıcı adımlar olarak nitelendirilebilecek eserlerden tespit ettiğimiz ilk örnek 1912’de yayımlanan ve giriş kısmında “roman” olduğu belirtilen “Kız mı Çiçek mi? yahut Mini Mini Nadire” adlı eserdir. Millî hassasiyet yüklü eser Mehmet İrfan’ın “Muktatafatımdan mütevellid bir hakikat” açıklaması ve “millî, ahlaki bir roman” ifadesiyle Filibe Hurşit Matbaası’nda yayımlanır. Bir yabancı okulunda okuyan Nadire’ye odaklanılan eserde millî kimliğin önemi ve kültürel yozlaşmanın acı sonuçları ahlakçı bir eğitimcinin kaleminden işlenir. Kendisini “*Deliorman Türklüğünün kalbi olan Şumnu’da 3 Nisan 1885’te doğdum. Türk oğlu Türküm*” sözleriyle tanıtan Dükakinzade Basri’nin Bulgaristan’ın Şumnu şehrindeki yaşantısından önemli kesitler sunan “Muhacir Mehmedoğlu” romanı ise yayımlandığı tarih itibariyle (1922) Bulgaristan Türklerinin Türkiye’de gelişen roman hareketinin tespit ettiğimiz ilk örneğidir. İstanbul’da yayımlanan eserde başkahraman “Mehmedoğlu” ile kendisini eserin merkezine yerleştiren yazar-anlatıcı, romanın ana bölümlerinde sırasıyla Şumnu’da geçen çocukluk dönemini, Balkanlardaki öğrenim hayatını, ilk aşkı Fatmaların Türkiye’ye göç etmeleri ile başlayan göç macerasını ve bu sırada yaşadıklarını anlatır. Anlatım sırasında Bulgaristan’daki Türk yerleşim yerleri ve Bulgaristan Türklüğünün o günkü göç gerçeğine bakış açısı yazarın dilinden ayrıntılarıyla verilir.

Bulgaristan’daki Türk romanının gelişiminde başta uzun hikâye olmak üzere edebî düzyazı örnekleri her dönemde hazırlayıcı ve öncü adımlar olmuştur.

Sosyalist dönemde görülen povest ve novella'yı da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Kısmen uzun soluklu olan ve kurgularıyla hikâye ile roman arasında bir yerde duran ilk dönem eserleri bu hususiyetleri ile bazı antolojik kaynaklarda "roman" olarak kaydedilmiştir. 1912'de yayımlanan "Bir Türk Kızı yahut Refia" adlı eser de bu bağlamda değerlendirilebilecek türde bir hikâyedir. Hikâyenin kahramanları Koca Balkan'da bulunan Yumru Çalı'da aynı köyden olup, aynı hocadan eğitim alan Muhtar Mehmet'in kızı Refia ile çiftçi Ahmet Ağa'nın oğlu Nuri'dir. Zaman olarak Rusların Balkan ilerleyişi evresinde geçen olayların yer aldığı hikâyenin kahramanları Nuri ve Refia Türklük ve Müslümanlık bilincine sahip, vatan ve millet sevdalısı olarak yetişmişlerdir ve hayalleri Viyana'ya dikilecek Türk bayrağını görmektir. 1913'te Filibe'de yayımlanan "Şehit Evlâtları" da yine ilk dönemin romana kapı aralayan uzun hikâye örnekleri arasında yer alır. Eser, dil hususiyetleri itibariyle Osmanlı Türkçesinin günümüzde unutulmuş ya da sık kullanılmayan kelime ve tamlamaları bakımından oldukça zengindir. Eserde, şehit Yüzbaşı Hayri Bey'in vefatından sonra geride kalan eşini ve iki yetim yavrusunu bekleyen hadiselerin küçük bir kısmı oldukça duygusal bir anlatımla dile getirilir. Babaları Balkan Savaşları sırasında şehit düşen iki küçük kardeşin acılarını anlatan eser konuya yüzeysel bir şekilde temas eden antoloji nitelikli birçok çalışmada roman olarak zikredilir.³ Eser gerek hacmi gerekse diğer edebî nitelikleri itibariyle hikâyeye yakındır. Ancak yazarının giriş kısmında romancılık sanatına dair ortaya koyduğu görüşler ve romanın millî işlevleri olduğuna dikkat çekmesi, eserine roman gözüyle de bakılabileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Gerek Mehmet Mahir'in gerekse Ethem Ruhi'nin söz konusu eserlerinin hikâye türüne dâhil olduğu tespitlerimiz arasındadır. 1913'te yine bir eğitimci tarafından kaleme alınan anı-hikâye "Felaket Günlerim" de bünyesindeki tahkiye ve zengin kurgu ile düzyazının önünü açan örnekler arasında yer alır. Eserde Üsküp'te başlayan olaylar Sofya'da sona erer. Hikâyedeki olaylar Balkan şehirlerinde geçiyor olsa da eserin merkezî konusunu Abdülhamit dönemindeki çeşitli sıkıntılar teşkil eder. İlk dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi anı türündeki bu eserin türü noktasında da antoloji türündeki eserlerde farklı görüşler paylaşılmıştır.⁴

Ali Kemal'in *Alev ve Kül* adlı romanı ise Bulgaristan Türklüğü kavramının belirginleştiği ve Osmanlı'dan ayrılışın tamamlandığı bir dönemde 1926 yılında Bulgaristan Türkleri tarafından ve bu ülke Türklerinin meselelerine yer veren Dostluk gazetesinde yayımlanan bir tefrika romandır. Eser, Bulgaristan Türklerinin ilk aşk romanı sıfatını hak eden bir hüviyete sahiptir. Bu eser de müellifi tarafından roman olma iddiasını taşımaktadır. Öncelikle gazetede tefrikasına başlanan eserin

³ Bkz.: Erdi, 1999, s. 66; Yeniso, 2004, s. 7 ve Mert, 2007, s. 13'te "roman" olarak belirtilmektedir.

⁴ Kesioğlu, 1985, s. 135'te " 'Halil Zeki, Felâket Günlerim 1292 senesi' diye başlayan bu uzun hikâyede bir Türk kızının 93 Harbi'ndeki mâcerası dile getirilir" açıklamasına yer verilmiş; Yeniso, 1997, s. 48'de aynı bilgi tekrar edilmiştir.

gazetenin 1927 yılı 75. sayısında Filibe Tefeyyüz Matbaası'nda kitap olarak yayımlanacağı bilgisi verilir. Aynı zamanda eser ilk dönem düzyazı türlerindeki eserlerde egemen olan sosyal konuların dışında yazılmış olması ile farklı bir niteliğe sahiptir. Hatta daha sonraki dönemlerde hâkim olan sosyolojik yön dikkate alındığında ilk edebî roman denilebilecek eserin yoğun bir aşk temasına sahip olduğu görülmektedir. Nihat ve Ulvi iki yakın arkadaştır. Ulvi'nin yakalandığı kara sevda Nihat'ın dikkatini çeker ve hikâye Ulvi'nin kendisinden yaşça küçük olan sevgilisi ile başlayan gönül macerasını anlatmasıyla şekillenir.

Bugünkü tespitlerimiz, Bulgaristan Türkleri edebiyatında roman türünün teşekkül evresinde Latin Harfleri ile yayımlanan ilk eserin 1937 yılında Doğru Yol gazetesinde* tefrika halinde yayımlanan *Aranılan Sevgili* adlı roman olduğunu göstermektedir. "Hissi Roman" alt başlığı ile gazetenin 143.-251. sayıları arasında 61 kısım tefrika halinde yayımlanan roman klasik aşk romanı özelliklerine sahiptir. Yazar adı olarak ilk sayfada Hüsnüye O. Nuri ismi verilmiştir. Hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan yazarın Bulgaristan Türk romanının ilk kadın yazarı olduğunu bugünkü bilgiler ışığında söyleyebiliriz.

Balkanlarda 'yerel' Türk edebiyatlarının gelişimi noktasında mevcut kaynaklar genel bir kabul ile 1940'lı yıllardan sonra Balkan coğrafyasında hâkim olmaya başlayan Sosyalist dönemi işaret eder. Bu belirlemede en temel gerekçe, sosyalist dönemde söz konusu ülkelerdeki Türklerin dış dünya ve özellikle Türkiye ile irtibatlarının azalması ve kendi sınırları dâhilinde Türk diliyle edebî faaliyet içerisine girebilmiş olmalarıdır. Bu bağlamda çeşitli edebiyat tarihlerinde Balkan Türklerinin çağdaş edebiyat ürünlerinin başlangıcı noktasındaki ilk eserler de sosyalist dönemde tamamen yerel bir nitelik kazanmış olan Balkan Türkleri edebiyatlarından gösterilmiştir (Jorma, 2013, s. 101-137). Bu tarz yaklaşımlar, Balkan Türklerinin çağdaş edebiyatlarını kronolojik bir bütünlükte görmekten uzak olsa da söz konusu dönem şartları göz önünde bulundurulduğunda tutarlıdır.

Bulgaristan'daki Türkçe romanın ilk adımları olarak nitelendirdiğimiz bu eserler ile Osmanlı eğitim sisteminde yetişmiş yazarlarının edebî faaliyetleri, arafta kalınan bir dönemi işaret etse de kanaatimizce Bulgaristan'daki Türk romanının birinci ya da hazırlık evresidir. Bu dönemin söz konusu edebiyat temsilcilerinin resmî aidiyetleri önceleri Osmanlılık ve sonrasında ise tabiiyetine girdikleri muhtelif Balkan ülkeleri ile ilgilidir. Ancak sosyokültürel aidiyetleri onları kuşkusuz Balkan Türklüğüne dâhil etmektedir. Balkanlarda Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk gibi devletlerin teşekkülü sonrasında eli kalem tutan ve sözünü ettiğimiz sahada faaliyet gösteren temsilcilerin önemli bir kısmı geleceğini Türkiye'de aramış ve göç etmiş; bir kısmı da 'yeni' ülkelerinde sessiz kalmıştır.

* Doğru Yol (Bulgaristan Türkünün ilerleme ve yükselmesine çalışır Türk gazetesidir. Müdür ve başyazıcı: Mehmet Celil. İdare müdürü ve yazıcı: Ş. Kalgay)

Nitekim gerek yeni kurulan devletlerin bazı siyasi uygulamaları gerekse sosyalist dönem anlayışı söz konusu bölgede Osmanlı'dan tevarüs eden -ve bizce çağdaş edebiyatın kuruluş evresi olan ve ilk roman denemelerinin verildiği- edebî geleneği kesintiye uğratmıştır. Osmanlı sonrası Balkanlarda kurulan idari yapıların ret ve inkâr anlayışının da tesiriyle söz konusu döneme ait edebî eserlere ulaşmanın zorluğu da bu dönemin yeterince bilinmemesi veya göz ardı edilmesinde etkilidir. Bu noktada kapsamlı arşiv çalışmaları, muhtelif süreli yayınların taranması ile yeni eserlere ulaşmak da mümkündür. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında Balkanların ve İstanbul'un muhtelif matbaalarında yayımlanan eserler arasında Balkan kökenli Türk edipler tarafından kaleme alınmış ve Balkan Türklerini mevzu eden roman türünde yeni eserlerin tespit edilebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. (Akgün, 2020a, s. 9-11)

Osmanlı sonrası bölgedeki ulus devletler bünyesinde varlık gösterecek olan yerel Türk edebiyatı ilk hareketlenmeyi 1940'lar sonrasında bölgeye yerleşen sosyalizm doktrini ile gerçekleştirecektir. Nitekim Bulgaristan'daki Türklerin Osmanlı Türk yönetiminden ve kısmi özerklik imkânından mahrum olarak varlıklarını korudukları yaklaşık 50 yıllık aradan (1912-1962) sonra mahallî özellikleri ile Bulgaristan Türklerinin ilk romanı 1962 yılında Sabri Tata'nın "Gün Doğarken" romanı ile gün yüzü görmüştür.

2. Bulgaristan Türklerinin Roman Yazarları Hakkında Bazı Tespitler

Bulgaristan'daki Türk roman yazarlarının genel profili tarihî dönemlere göre mukayese edildiğinde birtakım farklılıklara sahiptir. 20. yüzyılın başlarında görülen ilk adımların yazarları Jöntürk ve İttihatçı çizgiye sahip kimseler olarak edebiyat tarihinde yer almışlardır.

Bulgaristan Türklerinin çağdaş edebiyatlarında ilk hikâye ve roman denemelerinin yazarları, haklarında ayrıntılı bilgi bulunmayan ve yeterince araştırılmamış şahsiyetlerdir. Bölge ahalisi olan bu yazarlar genellikle eğitimcilik ve yayıncılıkla meşgul olmuşlardır. Örneğin "Bir Türk Kızı yahut Refia" yazarı Mehmet Mahir'e eserinde yer alan birkaç bilgi dışında Sebilürreşat'ın 25 Ekim 1912 tarihli sayısındaki "Balkan Savaşında Bulgar Zulüm ve Vahşeti" başlıklı bir haberin içeriğinde şu ifadelerle rastlanır: "*Vidin Mekteb-i İslamiyesi'nden Mehmet Mahir Bey kardeşimiz şüphe üzerine tevkif edildi. Huzur-u hakta İslam olmaktan başka cürüm ve cinayeti olmadığı halde kurşuna dizileceği söyleniyor. Bu cihan değer gencin tevkif ve felaketi umum Bulgaristan Müslümanlarının kalplerini parçalıyor.*" (Sebilürreşad, 25 Ekim, 1912) Mehmet Mahir gibi Mehmet İrfan'ın da bir eğitimci olduğu eserinin girişindeki "Hasköy Rüştüye mektebi eski öğretmenlerindedir" ifadesi ile bilinir. Bulgaristan doğumlu yazar Halil Zeki ise Üsküp ve Filibe'deki Türk okullarında idarecilik ve öğretmenlik vazifesi yanında dönemin bazı gazetelerinde yazarlık da yapmış biridir. İlk aşk romanı Alev ve Kül'ün

yazarı Ali Kemal 1900 İstanbul doğumludur ve 1922’de Bulgaristan’a gelir. Güney Bulgaristan’ın Peştere, Hasköy, Harmanlı ve Kırcaali Türk okullarında öğretmenlik ve müdürlük yapmış, Filibe’ye yerleşmiştir. Sofya’da çıkan *Dostluk ve Çiftçi Kurtuluşu* gazetesinin başyazarı ve idare müdürü olarak çalışan yazar Bulgaristan’da yaşadığı dönemde Bulgaristan Türklerinin sesi olmaya çalışır. İlk dönemin Türkiye merkezli bir diğer etkili ismi Ethem Ruhi 1873 yılında İstanbul’da doğmuştur. 1934-1936 yıllarında *Balkan Postası* gazetesinin yöneticiliğini ve başyazarlığını üstlenir (Bahtiyar, 1999, s. 45, 58). *Şehit Evlatları*’nın müellifi Ethem Ruhi’nin hayatında genel olarak mücadeleci bir gazetecilik ve siyaset adamı kimliği öne çıkar. Yaşadığı dönemin sosyolojik yapısı göz önünde bulundurulduğunda Jöntürlere yakın isimlerdendir. Oldukça etkili memuriyet ve yayıncılık hayatları olan Ethem Rûhi ve Ali Kemal’in Balkanlarla olan münasebetleri hayatlarının en belirgin çizgisini ifade eder ve göçle geldikleri Türkiye’de de Bulgaristan’daki Türkleri ele alan çalışmalarına devam etmişlerdir.

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başlarında Bulgaristan’da çağdaş Türk Edebiyatının ilk numunelerini neşreden edip zümresinin önemli bir bölümünü tasvir eden taraf “Jöntürk” kimlikleridir. Bu nedenle söz konusu dönemi ve ilk temsilcilerin genel karakteristiğini belirlerken “Jöntürk”lük konusunu meseleden ayrı düşünmemek gerekir. Avrupa’da tahsil görmüş Osmanlı gençleri için ilk defa 1828 yılından itibaren kullanılmaya başlandığı bilinen Jöntürk (“Jön”, Fransızca; yeni, genç anlamında) ifadesi zamanla batılılaşma yanlısı Tanzimat bürokrasisini tanımlamak, anayasal düzeni ve meşruti idareyi savunan kimseler için de literatürde yer almaya başlamıştır. 20. yüzyılın başından itibaren söz konusu kavram II. Abdülhamid’in Müslüman muhaliflerine atıfta bulunmak için kullanılmaya başlanmıştır. 2. kez meşruti düzene geçildikten sonra bu düşünceyi benimseyen aydınların siyasal olarak İttihat ve Terakki yapısı altında toplandıkları görülmüştür (Hanioglu, 2001, s. 584-587). En temelde hürriyet ve modernleşme taraftarı olan bu aydın tipinin anayasal yönetime geçişi ve basın-yayın hürriyetini savunmaları en karakteristik özellikleridir. Eğitime ve yayıncılığa önem veren bu hareketin Balkanlar özelinde, Balkan Jöntürkleri’nce ve mahallî Jöntürlük fikirlerini işleyen Balkan Türk süreli yayıncılığının “*Ahâli*”, “*Balkan*”, “*Efkâr-ı Umûmiye*”, “*İslah*”, “*Muvâzene*”, “*Rumeli*”, “*Tuna*”, “*Sadâ-yı Millet*” ve “*Uhuvvet*” gibi önemli yayınlarını çıkardıklarını bu noktada belirtmek konumuz açısından da önemlidir (Akgün, 2020b, s. 11).

Sosyokültürel açıdan bakıldığında Bulgaristan Türk toplumunun ilk edebiyat temsilcileri kısmi özerklik ya da “azınlık” olma hâli ile yeni tanışılan bir dönemin insanlarıdır. Osmanlı Devleti’nde doğan ve eğitim alan bu temsilciler daha sonra yeni kurulan ülkelerin sınırları dâhilinde kaldıkları için geçiş dönemi temsilcileridir. Ancak yeni düzene intibakta ciddi sıkıntılar yaşayan bu zümre genellikle sessiz kalmayı ya da göç etmeyi tercih ettiği için edebî faaliyetleri de önemli ölçüde

kesintiye uğramıştır. Bu bağlamda ilk dönem temsilcilerinin siyasal anlamda Jöntürklük ve İttihat-Terakki çizgisine yakın olmaları anlam kazanmaktadır. Milletler üzerinden âdeta yeniden şekillenen bir coğrafyada Balkan Türk aydınlarının söz konusu çizgide yer alması olağandır ve bu ideolojik duruşları, çok uluslu Balkan beşerî coğrafyasının doğal bir sonucudur (Akgün, 2020b, s. 12).

İlk roman denemelerini ortaya koyan gazeteci ve eğitimci yazar profilinden sonra “romancı” kimliği ile tanınan ve öne çıkan edebiyat temsilcileri kendilerini ülkede sosyalist dönemden itibaren göstermeye başlar. Bu isimler arasında öncü olan iki yazar Sabri Tata (1926-2010) ve Halit Aliosman Dağlı olur. Bu şahsiyetlerin hususen roman türüne yönelmeleri Bulgaristan'da roman türünün gelişmesine önemli katkı sunmuş, “Bulgaristanlı Türk romancı kimliğinin” gelişmesine hizmet etmiştir. Tata, sosyalist dönemin ilk yıllarında Türkçe eğitime ve yayıncılığa tanınan imkânlarla romana başlamıştır. Ülkede rejimin azınlıklara karşı totaliter bir hâl almaya başlaması ile Sabri Tata'nın Bulgaristan'daki edebî faaliyetleri inkitaya uğramış ancak göçle geldiği Türkiye'de roman türünde yeni eserler yayımlamıştır.

Sabri Tata, Bulgaristan Türkleri Edebiyatında romancı kimliği ile akla gelen ilk isimdir. Birçok kaynakta Bulgaristan Türklerinin ilk roman yazarı olarak geçen Tata bu vasfını, Bulgaristan ve Türkiye'de yayımlanan romanlarının nitelik ve nicelik zenginliği ile perçinlemiştir. Sabri Tata'nın sahip olduğu imkânlar, edebî şahsiyetinin roman yazarlığına doğru evrilmesinde kendisine elverişli şartlar sunmuştur. Bütün eğitim hayatını 1944 sonrası Türkçe eğitimin devlet tarafından yürütüldüğü 1944-1973 arasında geçirmiş ve Türk dilinde öğrenim görmüştür. Tata'nın, Bulgaristan'da yazılı edebiyatın merkezi durumunda olan devlet yayınevindeki faal çalışma hayatı, çevirmenliği ve bu suretle Türk klasiklerine olan hâkimiyeti, Sofya Üniversitesi Türkoloji Bölümündeki öğrenciliği, Rıza Mollov'a öğrenci olması, Türkiye'den göç eden Fahri Erdinç ile uzun süren yakın mesai arkadaşlığı (Hafız, 2010, s. 11-27); roman yazarlığının güçlenmesinde önemli imkânlar olmuştur. Sözü ettiğimiz mevcut sosyal çevre ve imkânlar adeta roman türünde Sabri Tata'yı yetiştirmiş ve Bulgaristan Türklerinin edebiyat tarihine güçlü bir roman yazarı olarak sunmuştur. Ancak ülkede 1970'lerden itibaren söz konusu ortamın yitirilmesi, o günlerden günümüze dek aynı evsafa roman yazarlarının yetişemiyor olmasında da en büyük nedenler arasındadır.

Sabri Tata'dan sonra Bulgaristan Türkleri edebiyatında roman yazarı vasfı ile akla gelen ikinci isim Halit Aliosman Dağlı'dır. İstikrarlı olarak düzyazı sahasında faaliyet gösteren yazarın ilk romanı “Saçılan Kıvılcımlar” adıyla sosyalist dönemde; ikinci romanı da “Aydınlığın Öksüzleri” adıyla 1990 sonrası dönemde yayımlanır. Sabri Tata da dâhil olmak üzere birçok temsilcinin göçle ülkeden ayrıldığı dönemlere tanıklık eden Dağlı, halihazırda edebî üreticiliğini tüm olumsuz şartlara rağmen Bulgaristan'da sürdüren bir temsilci olarak farklı bir yerde durmaktadır.

Dağlı, “göç” gerçeğini farklı bir bakışla işleyen ve “Bulgaristanlı Türk” kimliğini önceleyen bir roman yazarıdır. Sabri Tata gibi Dağlı da Bulgaristan Türklerinin yetkin dil ve edebiyat bilgini Rıza Mollov’un öğrencisi olmuştur. Mollov 1965 yılında Dağlı’nın edebî şahsiyetinden şu sözlerle bahseder: *“Halit’in asıl özelliği dildedir. Yazar klişeleşen edebi sözleri sevmez, anlatışının kendine göre bir özelliği vardır. Her şeyden önce Halit sıcaktır. İçli, tatlı tatlı insanların kendisiyle ve emelleriyle sızılarak ve yaşantıyla anlatır.”* (Dağlı, 2019, s. 6).

Edebî üretimlerine Sabri Tata ve Halit Aliosman Dağlı ile aynı dönemde başlayıp roman türüne yeni dönemde yönelen İsmail A. Çavuşev ve Naim Ömer Bakoğlu (Naim Bakov) gibi temsilciler 1970’lerden sonra durgunluk yaşayan roman türüne demokratik dönemde bireysel katkılar sunan isimlerdir. Çavuşev’in baskın gazeteci kimliği ve Naim Ömer Bakoğlu’nun ise güçlü şair yönü romanlarının ana çizgilerini belirleyen hususlar olmuştur.

1990 sonrası gelişen yeni dönemde Bulgaristan’da yaşayan ve “roman yazarı” olarak nitelendirilebilecek yegâne temsilci İsmail Yakup’tur. Bazı kaynaklarda Bulgaristan Türklerinin ilk çocuk romanı olarak zikredilen “Gece İmtihani” (Eserde türü povest olarak belirtilmiştir) İsmail Yakup tarafından 1966 yılında yayımlanır. Yakup’un edebî yaratıcılığında sosyalist dönem bir bakıma romancılığının da çocukluk evresi olmuş ve yazarlığının olgunluk ürünlerini 2011 ve 2016 yıllarında yayımlanan romanları ile vermiştir. Yeni dönemde roman türünde en fazla eser veren İsmail Yakup, bu eserlerini Türkiye’de yayımlatmıştır. Türkiye’ye göç etmemiş olan yazar yaşamını Bulgaristan’da sürdürüyor olması ile Türkiye’de romanları yayımlanan diğer Bulgaristanlı Türk yazarlardan ayrılmaktadır. Düzyazıda yoğunlaşan temsilcinin “Hayatımızın Kışı” (İrevanlı, 2019) adını verdiği yayına hazır bir romanının daha olduğu bilgisi bulunmaktadır.

Bulgaristan Türk Edebiyatının roman yazarı kadrosuna demokratik dönemde Emel Balıkcı yegâne kadın yazar olarak dâhil olur. Şair ve folklor araştırmacısı Balıkcı’nın, “Rodopların Kader Yolları” adlı romanına kaynaklık eden malzeme, uzun yıllara dayalı halkbilim derleme çalışmalarıdır.

Özellikle sosyalist dönemde oldukça zengin bir görünüm arz eden novella/povest türünün temsilcileri de romanı hazırlayan, tahkim eden isimler olarak işlev görmüşlerdir. Birçoğu sosyalist dönemin sonuna doğru da ya da göçle geldikleri Türkiye’de roman türünde eserler de veren bu povest, novella yazarları arasında öne çıkan temsilciler Ahmet Tımsı, Muharrem Tahsin, Ahmet Şerif ve İshak Raşit’tir. Söz konusu povest yazarlarının bir kısmı roman da kaleme almış ancak dönemin devlet yayınevindeki redaksiyonda elenmiş ya da ön inceleme aşamasında kasıtlı olarak bırakılmışlardır.

Bulgaristan Türkü şair ve yazarlar göçlerle farklı tarihlerde Türkiye’ye gelmişler ve yakın dönemlere geldiğinde edebiyat eserlerini daha yoğun bir şekilde

Türkiye'de yayımlama yolunu tercih etmişlerdir. Bu durum Bulgaristan Türkleri edebiyatının Türkiye'de gelişen kolunun 1989 yılındaki büyük göç sonrasında daha belirgin bir hal almasına sebep olmuştur. Edebiyat faaliyetlerine sosyalist dönemde başlayan ve Bulgaristan Türklerinin ilk romancısı olarak tanınan Sabri Tata da dâhil olmak üzere Bulgaristan Türkleri arasında roman yazarı vasfı ile tanınacak yeni temsilciler bu türde eserlerini 1989 sonrası demokratik dönemde ve çoğunlukla Türkiye'de yayımlamış kimselerdir. İlk göç edenlerden günümüze Mehmet Behçet Perim, Ziya Yamaç, Sabri Tata, Recep Küpçü, Ahmet Şerif gibi Bulgaristan'da edebî eserleri yayımlanan temsilcilerin Türkiye'de roman türünde eserleri yayımlandığı gibi Ömer Osman Erendoruk, Mehmet Türker, Yusuf Ahmet Taşkın, Rahmiye Altınok, Nihat Altınok, Hüsnüye Balkanlı, Ahmet Türkay, İslam Beytullah Erdi, Osman Tunaboylu, Ramis Çınar gibi temsilcilerin ise Bulgaristan Türkü kimlikleri ile gerçekleştirdikleri edebî üretimleri tamamen Türkiye'de şekillenmiştir. Bu hareket içerisinde özellikle iki isim "romancı" kimliği ile öne çıkmıştır. Ömer Osman Erendoruk ve Mehmet Türker roman türünde çok sayıda eser vererek, Bulgaristan'da suskunluk dönemine giren roman türüne Türkiye'de can suyu olmaya çalışmışlar ve yılların Bulgaristan'da biriktirdiği konuları anavatanda romanlaştırmışlardır. Ömer Osman Erendoruk romanlarını büyük oranda Türkiye'de yayımlamış olsa da romanlarının bir kısmının yazımını Bulgaristan'da gerçekleştirmesi ve ilk romanını da yine demokratik dönemde Bulgaristan'da yayımlanmış olması ile yeni dönemin diğer temsilcilerinden ayrılır. Bulgaristan Türkleri edebiyatında altın devrin sonuna doğru romancı vasfı giderek gelişir ama ilk romanını bu döneme yetiştiremez. Şiir türünde de eserleri olan yazar romanda kararlı bir şekilde durmuş ve Türkiye'de roman türünde birçok eser ortaya koymuştur. Yazarın 70'li yıllarda Bulgaristan'da başladığı gizli yazma faaliyetlerinin dört roman, bir piyes, bir öykü kitabı ve yüzlerce şiir ile sonuçlandığı bilinmektedir. Bunlar arasında yer alan romanlarının adları ise "Garip Milyon", "Uçurum" ve "Buruk Acı"dır (Atasoy, 2010, s. 29).

Bulgaristan Türkleri roman yazar kadrosunun meslek gruplarına dağılımı da yazar profilini ve genel karakteristiğini yansıtan bir husustur. Bu bağlamda söz konusu roman yazarlarının ilk temsilcilerden günümüze dek öğretmenlik ve gazetecilik vasıfları baskın olmuştur. Her iki meslek grubunun toplumu doğal gözlem yoluyla yakından tanımaya müsait çalışma alanı, romanların dökümentalist yapısını besleyen ana etken olmuştur. Almış oldukları eğitim altyapısı itibarıyla Türkçe eğitim imkânına sahip dönemin temsilcileri olmaları Bulgaristan romancılarının en tipik özelliği olarak ortadadır. Yaşı itibarıyla Türkçe eğitim imkânından yararlanamamış yaş grubunda yazarın yok denecek seviyede olması söz konusu roman hareketinin geleceğine dair karamsar bir tablo ortaya koymaktadır. Bu noktada çizgi dışı tek örnek Emel Balıkcı'dır. Yazar, yaşı itibarıyla Türkçe eğitim imkânından yoksun yetişmiş olmasına rağmen roman türünü

deneyen yegâne temsilcidir.

3. Bulgaristan'daki Türk Romanlarında Ele Alınan Mevzular Üzerine

Bulgaristan'daki Türklerin romanlarında en özgün hususiyet eserlerin içerik evrenidir. Roman yazarlarının çoğunluğunca benimsenen az kurgu, çok gerçek anlayışıyla, roman kurgularının temelini yaşanmış hikâyeler teşkil eder. Yazarlar bildikleri kişileri, gördükleri olayları, yaşadıkları mekânları romanlarının dünyasına taşımışlar, “gerçek”i kısmen dönüştürmüşlerdir. Bu bağlamda romanlardaki tarihî arka plan ve içerikte işlenen konular Bulgaristan Türklerinin sosyokültürel hayatının bir yansıması haline gelmiştir. Netice itibarıyla Bulgaristan Türk romanının konu alanında sahip olduğu mahallî çizgiler, söz konusu roman hareketinin özgün yönünü tesis eden en önemli husus olmuştur.

Bulgaristan'daki Türklerin dokümantalist yönleri baskın romanlarında kuşkusuz evrensel konulara da yer verilmiştir. Söz gelimi “aşk”, çoğu eserde merkezî konular arasındaki yerini almıştır. Ne var ki bu ferdi konu birçok örnekte, romanların yoğun sosyal gerçekliğinin gölgesinde kalmıştır. İlk örnekten son yayımlanan örneğe gelinceye kadar Bulgaristan'da yayımlanmış romanlar konu dağılımı itibarıyla benzerliğe sahip olsa da her biri aynı konuları biricik kurgularıyla işlemiştir. Bulgaristan'daki Türkler tarafından yayımlanan az sayıdaki romanın ana konusunu ilk örneklerden günümüze kronolojik sırayla taradığımızda romanların içerik dünyasına ve konu dağılımına dair şu genel değerlendirmelerde bulunulabilir:

(1912) *Kız mı Çiçek mi yahut Mini Mini Nadire* romanının başkahramanı Nadire, eğitim almak için Avrupa'ya gönderilen bir Türk kızıdır. Bu küçük kızın bir yabancı okulunda eğitim alması nedeniyle millî ve ahlaki değerlerini yitirmesinin işlendiği eserde millî eğitim ve muhafazakâr yaşam tarzı yüceltilir. On altı yaşında, ailesinden uzakta eğitim alan Nadire, gayrimeşru ilişkiler yaşamakta ve yaşadığı bu ahlaki çöküntü ayrıntılı şekilde romanın konusunu teşkil etmektedir.⁵ Devamı olacağı belirtilen eserin sonu ve diğer baskıları hakkında bilgi bulunamamıştır. Balkan savaşları sırasında yayımlanan ve birçok kaynakta roman olduğu belirtilen bir diğer eser (1913) *Şehit Evlatlari*, Edirne savunmasında şehit düşen Yüzbaşı Hayri Bey'in geride kalan eşi Sabiha Hanım ile Atif ve Enver adlı çocuklarının duygusal hikâyesini

⁵ Merkezi Türk romanında da aynı dönemde bu konu benzer bir yaklaşımla gündemdedir. Türk romanında aynı dönemlerde yabancı okullarda ya da Batıda okuyarak kimlik problemi yaşayan kahramanların olduğu örnekler görülür. Bu yaklaşımda yabancı okullar, Müslüman Türklerin millî kimliklerini kaybetmelerine neden olur. Söz konusu romanlar yabancı okullarda okuyan karakterlerin ahlaki çöküşüne yer verirken bu durumu romanlarının temel meselesi hâline getirirler. Millî kimliğin inşa edilmesinde kanonlaştırılan söz konusu romanların bir örneğinin Bulgaristan sahasından bir yazar tarafından ve o bölgede yayımlanmış olması kuruluş evresindeki paralelliği yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk: Oktay Erkoç, G. (2021). “Millî / erkek”, “gayr-ı millî / kadın”: Türk romanında yabancı okullar ve cinsiyetler üzerine etkileri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(40), 421-460.

merkeze alır. Çok kısa bir süre sonra anne Sabiha Hanım da vefat etmiş, bunun üzerine anasız ve babasız kalan çocuklar Kuleli Askerî Yatılı Okulu'nda devlet himayesi altına alınmıştır. Eserin bütün olay örgüsü bu kadardır ancak yazar, sınırlı olay zincirinin hemen her sahnesinde son derece başarılı betimlemelerle trajik dramatisasyonlara yer verir. Hadise başlı başına bir trajediyi bünyesinde taşımaktayken, annenin yetim çocuklarla olan diyalogları, annenin vefatı karşısında mahallelinin hissiyatı, Sabiha Hanım'ın cenaze merasimi gibi kısımlar, yazarın duyguyu yüklü ifadeleri ile daha da acıklı hâle getirilir. *Şehit Evlatları*'nın İfade-i Tab adını taşıyan giriş bölümünde yazarın roman sanatına dair paylaştığı şu görüşlerin, eserin birçok kaynakta roman olarak ele alınmasına zemin hazırladığı söylenebilir:

“İfâde-i Tâb’

*Romancılık, sanat-ı edebiyenin nâfi’ ve müfid sınıfıdır. Mütarekkî ve medenî milletlerin terbiye-i ruhiye ve fikriyesini izhar eyleyen esbab ve müessirât-ı marifetinin en muallâ kısmı millî romanlarıdır. Millet duygularının sebeb-i inşirah ve intibahı bunlardır...”**

(1922) *Muhacir Mehmedoğlu*, Bulgaristanlı bir Türk'ün Bulgaristan'da yaşadıklarını anı-roman tarzında İstanbul'da yayımladığı bir romandır. Eser, Bulgaristan Türklerinin göçle geldikleri Türkiye'de gelişen roman hareketinde tespit ettiğimiz ilk örnektir. Romanda olaylar başkahraman Mehmedoğlu'nun Şumnu'daki sünnet merasimi ile başlar. Sırasıyla Şumnu ve Manastır'da devam eden eğitim hayatı sırasındaki anılar ve çocukluk aşkı Fatma ve ailesinin Balkan coğrafyasındaki göçleri, eseri bir göç romanı haline getirir. Eserin merkezî kişisi “Mehmedoğlu”, iyi eğitilmiş biri olarak Bulgaristan Türkleri arasındaki yanlış din anlayışına ve göçü kurtuluş olarak gören zihniyete yönelik eleştirilerini eserin iletileri arasında öne çıkarır.

(1926) *Alev ve Kül* tefrika romanının yayın haberi, Sofya'da çıkarılan “Dostluk” gazetesinin 66. sayısı 3. sayfasında yer alan şu ifadelerle duyurulur: “*Alev ve Kül isimli edebî romanın tefrikasına başlayacağız.*” Gazetenin 1927 yılı 75. sayısında ise roman ile ilgili verilen bilgiler eserin içeriğine dair fikir de vermektedir: “*Alev ve Kül, başmuharririmizin edebî ve aşkî romanı pek yakında Tefeyyüz Kütüphanesi tarafından neşredilecektir. Şık ve zarif bir şekilde tab edilmektedir. Alev ve Kül, edebiyatın en cazip ve en câlip şaheserlerindedir*”. Dostluk gazetesinde tefrika olarak neşredilen *Alev ve Kül* de müellifi tarafından roman olarak takdim edilen bir eserdir. Ancak araştırmalarımız sırasında tefrika romanın ilgili gazetede ilk üç kısmı dışındaki kısımlarına ulaşamadık. Aynı zamanda kitap olarak basılacağı

* Ethem Ruhi'nin 'romanı bir faydayla ilişkilendiren' bu tarz yaklaşımı Türk Edebiyatında birçok Tanzimat dönemi sanatçısı ile benzerlik teşkil eder. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: DİNO, Güzin ((2008). *Türk Romanının Doğuşu*. İstanbul: Agora Kitaplığı, s.24 ve FINN, Robert P. (2003) *Türk Romanı İlk Dönem (1872-1900)*. İstanbul: Agora Kitaplığı, s.14,17,23

söylenen eserin matbu örneği de herhangi bir kütüphanede tespit edilememiştir. Dolayısıyla ilk üç kısımdan ve tanıtımlarında vurgulanan “aşkı” yönünden hareketle romanın dönemin diğer benzer eserlerinden farklı olarak sosyal konulara temas etmeyen nadir bir örnek olduğu anlaşılmaktadır. Roman kahramanları arasında yer alan Nihat ve Ulvi iki yakın arkadaştır. Ulvi’nin yaşadığı kara sevda Nihat’ın dikkatini çeker. Ulvi’nin kendisinden küçük yaşta olan sevgilisi ile başlayan gönül macerasını arkadaşına anlatmasıyla romandaki olay örgüsü şekillenmeye başlamıştır. Alev ve Kül metaforundan hareketle bu iki âşık arasındaki maceranın zamanla olumsuz bir gidişat almış olabileceği ihtimal dâhilindedir.

(1937) *Aranılan Sevgili* tefrika romanı “Doğru Yol” gazetesinin 23 Ocak 1937 tarihli 143. sayısının ilk sayfasında “Romanımız Aranılan Sevgili” başlığı ile duyurulmuş ve ilk tefrikası aynı sayının ikinci sayfasında yer almıştır. 61 bölümden oluşan tefrika romanın merkezinde Ferruh ve Nesrin adlı iki kahramanın aşkı yer alır. Varlıklı bir aileye mensup Ferruh Bulgaristan’da gençliğini çapkınlık ve hovardalıkla geçirir. Sefa âlemlerindeki yol arkadaşı kendisi gibi zevk düşkünü Ziya’dır. Ferruh zamanla bu sefahat âleminden ve kısa süreli gönül ilişkilerinden uzaklaşır; gerçek aşkı küçüklüğünden beridir tanıdığı Nesrin’de bulur. Ferruh’un Nesrin’e duyduğu sevginin aşka dönüşmesinde yakın arkadaşı Ziya’nın Nesrin’den hoşlanmaya başlaması etkili olur. Fakat Ferruh’un Nesrin’e duygularını açabilmesi önceleri mutsuz bir şekilde evlendiği ve boşandığı karısı Mualla, sonraları da yakın çevresindeki entrikalar ve Nesrin’in yanlış anlamaları nedeniyle kolay olmamıştır. İki sevgilinin aşk macerası mutlu son ile tamamlanır.

(1962) *Gün Doğarken*, Bulgaristan’da uzun bir aradan sonra yayımlanan ilk roman olur ve ülke yerleşen sosyalist havayı her yönüyle yansıtır. Traktör şoförlüğünden ziraat mühendisliğine giden yolda Ziya’yı merkeze alır. Bulgaristan Türklerinin kooperatifleşme sürecinde yaşadıkları sosyal meseleler yansıtılırken, Ziya’nın önceleri köylüsü Emine ve sonrasında ise köylerine hekim olarak gelen Fatme ile yaşadığı aşka odaklanılır. Romanda hadiseler Deliorman bölgesinde geçer. Bulgaristanlı Türklerin okuyup meslek sahibi olmaları ve topluma kazanılmaları; toprakların varlıklı kişilerde toplandığı ağalık düzenin sona erdirilmesi, kahramanlarla özdeşim kuran okurlarda heyecan uyandırır. Ardından sosyalist dönemin ikinci romanı benzer toplumcu gerçekçi çizgide, (1965) *Saçılan Kıvılcıklar* adıyla yayımlanır. *Saçılan Kıvılcıklar*’da mekân bu kez Deliorman değil Rodoplar’dır. Romanın konusunu Kırcaali’nin Balıklıbayır köyü sakinlerinin Komünizm ile değişen hayatları teşkil eder. Genellikle dağ köylerinde yaşam kavgası veren Türk insanının, ahalinin adlandırmasıyla “dağlı” Türklerin iç dünyası zengin şahıs kadrosu ile yansıtılırken Ali Rıza, kızı Azize, Azize’nin sevgilisi Murat ve komünizme ümit besleyen aydın kesimi temsil eden Halil anlatıda merkeze çekilir. Eski düzen taraftarı toprak ağalarının ve din hocalarının yaptıkları bir tür sömürü olarak tasvir edilir. Neticede mescit mektebe dönüşür, topraklar hakça paylaşılır ve

köy gelişmeye başlar. Tata'nın Bulgaristan'da yayımlanan ikinci romanı (1967) *İki Arada* da köyde yaşanmış bir olaya dayanır. Kendi düğününü yarıda bırakarak sevdiği gençle kaçan bir kızın, kaçtığı oğlanın annesi tarafından geri döndürüldüğü ve bu olay üzerine gelinin intihara kalkışması gibi trajik bir olayı köy ekseninde merkeze alır. Hikâye Tata'nın doğduğu köyde yaşanmış bir olaya dayanır. Yazar olaya şahit olmasa da köyünü ve tanıdıklarını kolaylıkla romana taşıyabilmiştir. Sabri Tata'nın Bulgaristan'da yayımlanan bu iki romanından sonra beş romanı 2000-2002 yıllarında göç geldiği Türkiye'de yayımlanır. *Pehlivanoğulları* adıyla seri olarak yayımlanan romanlardan ilk üçü Bulgaristan bağlantısı nedeniyle dikkati çeker. Deliorman Türklerinden bir aile merkeze alınarak 1900'lerin başından sonuna kadar yaşananların bir aile tarihi yaklaşımıyla ele alındığı bu çalışmanın ilk cildinin 1969, ikinci cildinin 1972 ve üçüncü cildinin 1975 yılında Bulgaristan'da tamamlandığı müellifi tarafından belirtildiği için Bulgaristan'daki Türklerin romanları bağlamında değerlendirilir. Tata'nın romanlarında Deliorman Türklüğü geniş bir zaman diliminde de olsa hep kendi mekânında ve kendi renkleriyle (gelenekler, görenekler, adetler vs.) yer alır. Tata, romanlarında mekân olarak köyleri öne çıkarırken anlatısının merkezine sıklıkla aşkı almayı tercih etmiştir.

Bulgaristan Türkleri edebiyatında povest ve novellaları, hikâye ve roman arasında bir geçiş türü olmaları bakımından ele almakta fayda vardır. Zira Bulgaristan Türkleri edebiyatında bu edebî tür adlandırmaları söz konusu eserler üzerinde yapılan çalışmalarda sıklıkla birbirinin yerine kullanılmıştır. İlk dönemde yayımlanan bazı hikâyelerin "roman" olarak adlandırılmasında görülen yanılığ, sosyalist dönemde bazı povest ve novellaların roman olarak adlandırılmasında da görülür. Özellikle Sovyet dönemindeki Rus Edebiyatı tesiriyle povest-uzun hikâye gelişmiş ve romanın öncülü olmuştur. Bu noktada yazarları tarafından "roman" olarak takdim edilen kısa soluklu bazı eserlerin "roman" kimliğinin de tartışmalı bir husus olduğunu bir başka çalışmanın konusu olarak belirtmeliyiz.⁶

Roman'a yakın, uzun soluklu olay örgüleri ile özellikle İshak Raşit'in povestleri öne çıkar. Zira onun povest türündeki eserleri roman türünün gelişim yolculuğunda destekleyici adımları tesis eden povestler arasında yer almış ve birçok kaynakta

⁶ Uzun hikâyeye benzeyen yapısı ile Povest hacimce roman boyutunda olabiliyor olsa da olay örgüsü ve şahıs kadrosu gibi anlatı unsurlarının basitliği ile romandan ayrılan özel bir edebî türdür. Aynı şekilde Novella da sıradışı olay ve durumları ele alması, beklenmedik sonla bitirilmesi gibi karakteristik özellikleri ile hikâyenin bir alt türü olarak değerlendirilebilir ve Türkçede kısa, küçük hikâye olarak ifade edilebilir. Türk Edebiyatında pek bilinmeyen bu edebî türler Bulgaristan Türkleri Edebiyatında özellikle sosyalist dönemde Rus edebiyatı tesiriyle tercih edilir. Türk edebiyatında doğrudan karşılığı olmayan bu türlerdeki eserlerin, mütercimleri tarafından Türkçeye uzun hikâye, hikaye ve roman olarak farklı adlandırmalarla aktarılmış olması literatür ve uygulama eksikliği bağlamında değerlendirilmelidir. Söz konusu türlerin Türk Dünyası edebiyatlarındaki çeşitli terim anlamları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: ÖZDEMİR, Aşur (2016). "Yeni Kazak Nesrinde Tahkiyevi Türler Üzerine", (TEKE) *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), s.108-127.

roman olarak zikredilmiştir (Jorma, 2018, s. 26-26). İshak Raşit Bulgaristan'da yayımlanan *Yeşil Kuşak* ve *Ayrılırken* povestleri sonrasında Türkiye'ye göç etmiştir. *Yeşil Kuşak*, eserin merkezî kişisi Derviş Ahmed'in oğlu Ferit ile Derviş Ahmet'in evlatlık aldığı Ferziyye'nin aşk hikâyesi etrafında şekillenir. Önce kardeş olan bu ikili giderek birbirlerine âşık olurlar. Gençliği ele alan eser Deliorman köylerini mekân olarak belirler ve tasvirleri ile dikkati çeker; sosyal şartlar bu eserde kısmen geri planda kalır. Onun ikinci povesti *Ayrılırken*'de ise birbirinden ayrı büyümüş üç kardeşin hikâyesine odaklanılır ve bu eseri de ilki gibi otobiyografik izler taşır. Bulgaristan Türklerinin güçlü şairlerinden Ahmet Şerif'in 1966'da yayımlanan "Şirin" (Şerifof, 1966) adlı novellası Reşat Nuri'nin Çalığı romanına benzeyen kurgusu ile romana zemin hazırlayan uzun soluklu nesir türleri arasında yer alır. Şerif'in "Sen İstanbul'a Gelme" adlı tek romanı ise vefatından sonra Türkiye'de basılmıştır. Bu dönemde yayımlanan ilk çocuk novellası İsmail Yakup'un "Gece İmtihani" (Yakubof, 1964) adlı kitabıdır. Kitap, Bulgaristan Türk çocuk hikâyeciliğinde macera türündeki ilk uzun çocuk hikâyelerinden biridir. Bu hikâye kitabı Bulgaristan'da yayımlanmış en uzun çocuk hikâyesidir ve birçok kaynaktan Bulgaristan Türklerinin ilk çocuk romanı olarak zikredilir. Eserde olaylar dört erkek çocuk arasında geçmektedir. Bunlar; Ali, Mustafa, İbrahim ve Ferit'tir. Bu çocuklar kendi aralarında kimin daha cesur olduğunu öğrenmeye ve bunun için de bir cesaret sınavı yapmaya karar verirler. Kendilerini denemek için eski mezarlığa giderler. Halk arasındaki çeşitli hurafelerin sorgulandığı macera türündeki eserde olaylar böylece başlamış olur.

(1995) *Buruk Acı* adlı roman Bulgaristan'da yeni dönemde -demokratik dönemde- yayımlanan ilk roman olur. Eserin hikâyesi sosyalist dönemin son özgürlük yıllarına dayanır. Eserin ilk olarak 1995 yılında Bulgaristan Koşukavak'ta yayımlandığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır (Türker, 2004, s. 56). Aynı eser daha sonra 1997 yılında İstanbul'da basılır. Ömer Osman'ın Bulgaristan'da neşredilen ve doğrudan Bulgaristan'da yaşananları anlatan tek romanı *Buruk Acı* bir baba ve oğlunu merkeze alır; iyilik ve kötülüğü sembolize ederek yaratılır. Rejim ilkeleri doğrultusunda eğitim almak için Moskova'ya giden oğul Türker döndüğünde babası ile fikrî çatışma içine girer ve her ikisi de intihar ederek hayata veda eder. Yazarın 70'li yıllarda başladığı gizli yazma faaliyetleri dört roman, bir piyes, bir öykü kitabı ve yüzlerce şiir ile sonuçlanır. Bunlar: Garip Milyon (roman), Uçurum (roman), Buruk Acı (roman)'dir. Yazar, bu üç romanında Bulgar zulmünü, Bulgar Komünist Partisi'nin faaliyetlerini, partinin Türklere yönelik yok etme politikasını, kimliğini inkâr ederek rejim yandaşlığı yapan Türkleri cesurca yazabilmiştir. Bu konuda, onun eserlerini ilk okuyanlardan bir olan romancı M. Türker şu yorumu yapar: "O günlerde, o şartlarda bu tür eserleri yazmak büyük bir cesaret isterdi. Bunu yapmak da ancak Erendoruk gibi bir iki babayığitten başkasının harcı değildi" (Türker, 2004, s. 56)."

(2004) *Gazetecinin Artık Yılı* adlı eser günce roman türünde İsmail A. Çavuşev tarafından yayımlanır. Roman Bulgaristan Türklerinin ve daha özelde Bulgaristan Türk entelijansyasından birçok aydınının 1970'lerden itibaren daralan yazma hürriyetini, sansür sancılarını ve yaşadıkları zorlukları otobiyografik tarzda işler. Eserin merkezine Salih Topalov müstear adıyla kendisini yerleştiren yazar, anılarını romanda kurgulaştırır. Eserdeki kahramanların birçoğu da Bulgaristan Türk aydınları arasından müstear adlarla roman kahramanına dönüştürülmüş kişilerdir.

(2006) *Azman* romanında Naim Bakov hazır bir malzeme üzerinde roman kurgusuna girişir. Uzun yıllardır şiir türünde kalem oynatan şair Bakov, Deliorman Türk folklorunda bilinen bir efsaneyi romanlaştırır. 2006 yılında Silistre'de yayımlanan kitap uzun yıllardır şiir türüyle yetinen Bulgaristan Türk okuyucusu üzerinde tıpkı diğer romanlar gibi ilgi uyandırır. Azman adlı genç ile Cemile adlı bir ağa kızının hüsrarla biten aşk hikâyesi üzerinde temellenir. Oğlu olmayan Deli İsmayıl Ağa, Azman'ı evladı gibi bilir ama zamanla Azman ile kızı Cemile arasında aşk doğar. Birbirlerinin olurlar ve evlenmek isterler. Bu süreçte hacda olan Ağa, kızını bir başka ağanın oğluna verir. Âşıklar bu duruma direnseler de bir araya gelemezler. Bu evliliğe dayanamayan Azman canına kıyacak, bir müddet sonra Cemile de veremden ölecektir.

(2008) *Aydınlığın Öksüzleri* yeni dönemde Bulgaristan'da yayımlanan ikinci romandır. Roman oldukça zengin şahıs kadrosu ile Rodoplar'da yaşayan orta halli Türklerin çileli yaşamını yansıtır. Yazar-anlatıcı Ulumeşeli Kuru Emin'in anılara dönüşü üzerine kurgulanan romanda geniş aileler ve akrabalık ilişkileri, geçim kaygısıyla yapılan göçler, ırgatçılık, tütüncülük, inşaat işçiliği, odunculuk, taş işçiliği, tırpancılıkla geçinen Türklerin yaşadıkları geçim sıkıntıları ve Türkiye'ye göç etmek arasında sıkışıp kaldıkları umutsuz durum zengin insan ilişkileri ağı ile verilir. Zaman olarak ikinci dünya savaşı sonrasını ele alan eserde, Bulgaristanlı Türklerin ülkeleri için gençlerini askere göndermelerine rağmen maruz kaldıkları ikinci sınıf uygulamalar, okutmaya çalıştıkları çocukları ve yararlanamadıkları eğitim imkânları gibi sorunlar onları "öksüzler" tabiriyle eserin merkezine taşır.

(2011) *Kestaneler Altında* romanı Bulgaristan'da 1980'lerden sonra artan baskıyı ve soya dönüş sürecini tarihî arka plan olarak belirleyen bir eserdir. Bir Türk köyüne gelen "öğretmen", dost olduğu Hayri isimli birinin günlüklerine ulaşınca roman geriye dönüş tekniği ile başlatılır ve baskı yıllarında yaşanan anılara yer verilir. Hayri'nin Semra isimli sevdiği kız ile kestaneler altında yaşadıkları aşk, soy isimlerinin değiştirildiği süreçte kesintiye uğrar ve Türkler için çok acılı olaylar yaşanır. Hayri'nin iyi bir gazeteci ve öykücü olduğu dönemde Bulgaristan hükûmeti Türk halkına karşı soykırım siyasetini başlatır. Gördüğü eziyet ve haklarının kısıtlanması neticesinde Hayri tedavi edilemeyen hastalıklara tutulur. Babası üzüntüden vefat eder, nişanlısının ruhsal durumu kötüleşir ve intihar eder.

Hayri'nin Bulgaristan Türklerinin yararına olan çalışmalarına demokrasi yıllarında da değer verilmez ve o, genç yaşta vefat eder. O vefat ettiğinde ise öğretmen onun son mektubunu okumaktadır.

(2015) *Rodopların Kader Yolları* iki cilt olacak şekilde “otobiyografik roman” alt başlığı ile hazırlanır. İkinci cildin yazarları arasında yazarın annesi Fatma Balıkçı Ocak da yer alır. Roman bir aile tarihi romanı tarzında kurgulanır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan, Balkan Savaşları ile devam eden ve günümüze kadar uzanan süreçte Rodoplar bölgesinde yaşayan Bulgaristan Türklerinin geçirdikleri zor günlerin gündeme taşınması eserde temel amaçtır. Rodoplar tarihsel süreç içerisinde sürekli göç yolu haline gelmiştir. Romanda bölge Türklerinin akrabalık ilişkileri ve çeşitli yerleşim yerlerine dair bilgiler oldukça zengin folklorik malzeme ile birlikte verilirken tahkiye yöntemi ağırlık kazanır.

(2016) *Ulu Çınar* romanı, Bulgaristan'da Türklerin sosyalist dönemden demokratik döneme ani geçişini ve bir anda değişen hayat şartlarını dramatik bir sonla biten hikâyesinde işler. “Tarımcı” lakaplı başkahraman köyünde sevilen, çalışkan, tarımla uğraşan varlıklı biridir. Emeğe çok değer veren Tarımcı bütün varlığını emeğine borçludur. Asıl adı Ali Osmanoğlu olan kahramandan belediye başkanı olması istenir. Bu dönemde devlet toprakları halka tekrar dağıtılmıştır ancak yeni nesil çalışmadan para sahibi olmak istemektedir ve bu profili romanda canlandıran kahraman, Tarımcı'nın oğlu Bedri'dir. Tarımcı'nın oğlu, gelini ve karısı yakın çevresinden kimselerdir. Tarımcı belediye başkanı olunca kasabaya su getirir, maden ocağı, fabrikalar açar ve kasabalıya yeni iş imkânları bulur. Ama hayırsız oğlunun tembelliği ve en sonunda krediye bulaşıp bütün varlığını sıfırlamasını kaldıramayan başkan geride bir intihar mektubu bırakarak canına kıyar. Romanın başkahramanı kendi köyünde saygı duyulan sevilen biridir ancak kendi ailesinde kendi değerlerine yabancı aile fertleri vardır ve bir yönüyle hep yalnızdır. Eserin epigraflarında yer verilen ulu çınarın da kısa bir hikâyesi olur. Bölüm başlarındaki kısa anlatımlarda ulu çınar büyür, serpilir ve Tarımcının gidişiyle birlikte ona da bir yıldırım düşer ve kurur. *Kestaneler Altında* ve *Ulu Çınar* romanlarının yazarı İsmail Yakup'un yayın aşamasında olan “Hayatımızın Kış Ayları” adlı bir romanı daha olduğu bilinmektedir. Yakup'un vermiş olduğu bilgilere göre son romanı otobiyografik değildir ve çevresinde gözlemediği bir şahsın roman kahramanı olarak belirlenmesi ile kurgusu şekillenmiştir. Yeni dönemin Bulgaristan Türkleri için önemli sorunlarından biri Avrupa'ya ekonomik kaygılarla göç edenler ve bu göçlerin geride bıraktığı parçalanmış ailelerdir. Yakup önceki romanlarında olduğu gibi toplumun nabzını tutarak sosyal sorunlardan birini romana taşır. Başkahraman bir makine mühendisidir, o da haklı olarak geçim kaygısıyla Batı Avrupa'ya göç eder. Göç edenler ekonomik olarak rahatlar, daha iyi imkânlarla ulaşırlar ancak geride kalan aileleri nedeniyle bir yanları hep mutsuz olacaktır ve yapayalnız bir şekilde hayata veda edeceklerdir.

Bulgaristanlı Türklerin romanlarını Bulgaristan'da ve Türkiye'de iken yayımlamalarını esas alarak iki alanda değerlendirmek öncelikli ve önemli bir gerekliliktir. Bulgaristan'da roman türünde eser veren temsilcilerin önemli bir bölümünün ilk dönemlerden itibaren Türkiye'ye göç etmeleri söz konusu Türklerin Bulgaristan'da iken yayımladıkları romanları konu alanları, dil ve anlatım hususiyetleri ve hatta iletileri itibariyle daha otantik bir yapıya sahip kılar. Bu bağlamda Türkiye'deki romanların "muhacir" yazar kimliği ile herhangi bir sansür kaygısı taşımadan üretilmesi hususiyeti yanında Bulgaristan'da iken yayımlanan romanların aksine mahallî dokuyu ve yerel gerçekleri doğal olarak yansıtmaktan uzak kaldıkları görülür. Bu bağlamda Bulgaristan Türklerinin ilk örneklerini gördüğümüz 1912-1926 yılları arası roman denemelerinde Balkan savaşları ortamının doğurduğu millî hissiyat, henüz yeni karşılaşılan azınlık olma halinin yazarlara yüklediği millî bilinç aktarma sorumluluğu yoğun olarak hissedilir.

1962'de ilk örneği görülen sosyalist dönem romanları kaçınılmaz bir şekilde ideolojik öğelere bürünür. Önceki dönemde kendisini kısmen imparatorluğun vatandaşı olarak gören yazar kadrosuna nispeten dönemin roman yazarları daha Bulgaristanlıdır. Aynı zamanda bu romanlar daha mahallîdir ve yerel unsurlar bakımından daha zengindir. Genellikle köylerde yaşayan Bulgaristan Türkleri Deliorman ve Rodop bölgeleri başta olmak üzere kendi mekânlarında tasvir edilerek roman kahramanlarına dönüştürülür. Sosyalist dönemin kooperatifçilik faaliyetleri, emek mücadeleleri, tarımda yeni tekniklerin kullanımı gibi taşradaki ahalinin genel atmosferini yansıtan konular bu dönemde öne çıkar.

Doksanlı yıllardan sonra görülen özgürlük döneminin romanları ise milliyet kavramına ve millî kültür unsurlarına yeniden yönelir. Bu romanlarda Totaliter dönemle hesaplaşmanın yanında önceki dönemin bazı olumlu yönlerine de değinilir. Birçoğu önceki dönemin temsilcisi olan roman yazarları anı, günce ve otobiyografik roman tarzına ağırlık vererek sosyal konularda (Aile ve köy tarihleri, ad değiştirme süreci, basındaki sansür, göçler, demokratik dönemin yeni sıkıntıları vb.) kalem oynatmayı tercih ederler.

Bulgaristanlı Türk roman yazarlarının folklorik malzemedan beslenmeleri roman kurgularını zenginleştiren yardımcı bir unsur olarak yaygın bir husustur. Bir efsaneye dayanan kurgusu ile *Azman*; yazarının aile tarihi ve anıları üzerine kurgulanan *Rodopların Kader Yolları*'nın yer verdiği zengin kültürel öğeler, Tata'nın ana eksenine bir halk anlatısını aldığı *İki Arada* romanı bu kabilden örnekler arasındadır. Bu romanlar yanında Halit Aliosman Dağlı, İsmail Yakup gibi temsilcilerin romanlarının dekoratif zemininde de folklorik unsurların bolca tercih edildiğini ve kullanıldığını görmek mümkündür.

4. Bulgaristan Türklerinin Roman Varlığını Tasnif Denemesi

Edebiyat sosyolojisinin dört temel unsurunu teşkil eden “yapıt”, “yazar”, “okur” ve “basın-yayın ilişkileri”ni⁷ Bulgaristanlı Türklerin romanları özelinde merkeze aldığımızda Türkiye ve Bulgaristan’da yayımlanan romanların yazarlarının kimliği, hedef okur zümreleri ve basın-yayın-dağıtım ilişkileri esasında önemli farklılıklara sahip oldukları görülür. Her iki alanda görülen bu temel farklılıklar söz konusu romanları tasnif denemeleri sırasında göz önünde bulundurulması gereken bir önem arz eder. Bulgaristan Türklerinin Türkiye ile olan derin ve sistematik göç ilişkisi tarihî bir realite olarak ortadadır. Bu bağlamda Bulgaristan Türklerinin romanlarını öncelikle Bulgaristan’da ve Türkiye’de gelişen kol olmak üzere iki genel başlıkta altında tasnif etmek mümkündür. Bu hususta mevcut roman varlığı, sayısal açıdan Türkiye’de yayımlananlar lehine bir nitelik arz etmektedir. Bu ikili tasnife konu olan roman yazarlarının ortak özelliği Bulgaristan’da doğmuş ve Balkan Türk kültürü kimliği ile edebî üretime girişmiş olmalarıdır. Bulgaristanlı Türklerin romanlarında bu iki kolun ortak özelliği, Bulgaristan doğumlu olan ve hayatlarının önemli bir kısmını Bulgaristan’da geçiren yazarların yine aynı döneme ait yaşantıları ekseninde kurgulanan romanlardan oluşmasıdır. Türkiye’deki yaratıcılara bu duruma ek olarak “muhacir” kimliği ile yeni bir konu alanı daha eklenmiştir ve bu esaslı değişim roman hareketine kendine özgü bir yapı vererek Bulgaristan’daki edebî muhitten ayrışmasına sebep olmuştur. Tarihî ve sosyal çeşitli nedenlere dayanan bu özel yapının edebiyat sosyolojisi bakımından ilginç bir durum olduğu da ortadadır.

Çalışmamızda belirli ve bilinçli bir sınırlama ile Bulgaristan’daki Türklerin yayımladıkları romanlara odaklanılmıştır. Bu doğrultuda tespit edilen eserleri kronolojik ve toplu olarak aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: COŞKUN, Sezai (2012). “Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları için Bir Yöntem Denemesi” *Edebiyat Sosyolojisi*, (Editör: Köksal ALVER). Ankara: Hece Yayınları, ss. 265-274.

Bulgaristan'daki Türklerin Romanı (1912-2021)

Yazar Adı	Roman	Yayınevi	Yılı
Mehmet İrfan	Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire	Hurşit Matbaası / Filibe	1912
Ethem Ruhi	Şehit Evlatları	Balkan Matbaası / Filibe	1913
Dükakinzade Basri	Muhacir Mehmedoğlu	İkdam Matbaası/ İstanbul	1922
Ali Kemal	Alev ve Kül*	"Dostluk" gazetesinde tefrika/Sofya	1926
Hüsniye O. Nuri	Aranılan Sevgili	"Doğru Yol" gazetesinde tefrika/Sofya	1937
Sabri Tatov	Gün Doğarken	Narodna Prosveta/Sofya	1963
Halit Aliosmanov	Saçılan Kıvılcıklar	Narodna Prosveta/Sofya	1965
Sabri Tatov	İki Arada	Narodna Prosveta/Sofya	1967
Ömer Osman Erendoruk	Buruk Acı	Yayınevi bilgisi yok. Koşukavak/Bulgaristan	1995
İsmail A. Çavuşev	Gazetecinin Artık Yılı	İzdatelstvo Bon/Sofya	2004
Naim Ömer Bakoğlu	Azman	Tibo Basımevi/Silistre	2006
Halit Aliosman Dağlı	Aydınlığın Öksüzleri	Propeller Yayınevi/Sofya	2008
İsmail Yakup	Kestaneler Altında	Akademi Yayınları/İstanbul	2011
Emel Alev	Rodopların Kader Yolları	Printa-KOM OOD/Smolyan	2015
İsmail Yakup	Ulu Çınar	Akademi Yayınları/İstanbul	2016
İsmail Yakup	Hayatımızın Kış Ayları	Yayına hazır*	2019

Tablo 1: Bulgaristan'daki Türklerin Romanları (1912-2021)

* Dostluk Gazetesi 1925 yılı 66. Sayı, 3. Sayfada bu romanın gazetede tefrikasına başlanacağı duyurusu yapılmıştır. Aynı gazetenin 68.,69. ve 70. Sayılarında sırasıyla üç bölüm yayımlandıktan sonra terikasına takip eden sayılardaki araştırmamız sırasında rastlanılmamıştır. Bununla birlikte gazetenin 1927 yılı 75. Sayının 2. Sayfasında eserin müstakil olarak basılacağına yönelik paylaşılan haber önemlidir:

"Alev ve Kül, başmuharririmizin edebî ve aşkî romanı, pek yakında Tefeyyüz Kütüphanesi tarafından neşredilecektir. Şık ve zarif bir şekilde tab edilecektir. Alev ve Kül... Edebiyatın en cazip ve en calib şaheserlerindendir."

* Sevil İrevanlı'nın 13 Eylül 2019 tarihli röportajında yazarı tarafından yazımının tamamlandığı bilgisi paylaşılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (İrevanlı, 2019)

Bulgaristanlı Türklerin romanlarına dair tek tasnif denemesi Fatma Kayraklı'ya aittir. Kayraklı çalışmasında yer verdiği romanları “Olay Örgüsü Bulgaristan’da Geçen Romanlar”, “Olay Örgüsü Türkiye’de Geçen Romanlar” ve “Olay Örgüsü Bulgaristan’da ve Türkiye’de Geçen Romanlar” şeklinde sınıflandırarak incelemiştir (Kayraklı, 2019, s. 15). Olay örgüsünü önceleyen bu tasnif Bulgaristanlı Türklerin romanlarını Bulgaristan ve Türkiye’dekiler dâhil olmak üzere bütüncül bir yaklaşımla ele alır. 1963 öncesine ait sadece Şehit Evlatları’na yer verilen söz konusu tasnifin roman örnekleminde yer alan otuz eserden dört tanesi Bulgaristan’da yayımlanmıştır ve bu itibarla çalışmada Türkiye’de yayımlanan örneklerin ağırlığı söz konusu olmuştur. Çalışmada ilk denemelerin yer aldığı Bulgaristan Türk romanının hazırlık dönemi, sosyalist döneme kadar uzatılmıştır. Ancak ülkede Türkçe roman 1930’lardan itibaren zaten inkıtaya uğramış ve sonrasında hazırlayıcı herhangi bir adımdan söz etmenin mümkün olmadığı bir süreç sosyalist döneme kadar devam etmiştir.

Roman sanatı ya da teorileri bağlamında roman türü için ileri sürülen muhtelif kategorizasyonları, bu çalışmada değerlendirilen örneklem eserlere uygulamak da mümkündür. Bulgaristan’daki Türk romanını kuşatıcı bir yaklaşımla genel bir tanımlamaya tabi tutan bir çalışmada öncelikle bu romanların baskın ideolojik yönü dikkati çeker ve bu yoğunluk ister istemez mevcut roman varlığının bu güdümlü çizgisinin muhtemel tasniflerde göz önünde bulundurulmasını gerekli kılar. Bulgaristan Türk romanı önce ilk adımlarında daha sonra sosyalist ve demokratik dönemlerdeki örneklerinde sosyolojik gerçekliğe sıkı sıkıya tutunması sebebiyle millî ve sosyalist güdümlü gelişir. Bu güdümlü ve yönelimin dışına çıkan örnekler azdır. Bu noktada “güdümlü”den kastedilen husus romanların ileti dünyasındaki misyoner çizgidir ve hangi ideoloji olursa olsun eserlerin deklaratif bir niteliğe bürünmesine sebebiyet vermiştir. İlk adımlarda Balkan savaşları ve göç gerçeği ile millî hissiyata bürünen romanların iç dünyası sonraki dönemde yerini sosyalist rejimin ilkelerine bırakır. 1990’larda ise roman yazarlarına asimilasyonu, göçleri, baskıları yazmak düşecektir. Bulgaristan Türklerinin romanlarını bu bağlamda ele aldığımızda her ne kadar güdümlü eserlerin baskınlığı söz konusu olsa da; güdümlü çizgide gelişen tezli romanlar ve özgün romanlar tarzında bir tasnif karşımıza çıkmaktadır.

Bulgaristan’daki Türklerin romanlarının muhtemel sınıflandırmalarında belirlenmesi gereken öncelikli hususlardan biri de söz konusu roman hareketindeki temel dönemler-tarihî periyotlardır. Bulgaristan Türk toplumunun ve dolayısıyla da edebî üreticilerinin içinde buldukları sosyal, siyasal ve kültürel durumdaki belirgin değişimleri esas alarak roman varlığını üç ana dönem dâhilinde değerlendirmek uygun olacaktır. Bu noktada “roman” adına ilk denemelerin de yer

aldığı 1912-1937 yılları arasında yayımlanan romanların yer aldığı ilk dönem Millî dönem; ilk ve kurucu periyodu oluşturmaktadır. İlk dönem sonrasında 1950'lere kadar roman hareketi bakımından derin bir durgunluğun olduğu ülkede 1944 sonrası yerleşen yeni rejim toplumsal hayatı önemli ölçüde şekillendirir. 1989 yılına kadar devam edecek dönemin roman türünde örnekleri 1963, 1965 ve 1967 yıllarında verilir. Aynı dönemde başka roman denemeleri de olur; özellikle 1970'lerde devam eden bu roman denemeleri Türkçeye uygulanan sansür nedeni ile yayımlanamaz. Söz konusu dönem Bulgaristan'daki Türklerin roman hareketinde ikinci dönemi teşkil eder ve 1960'lı yılları kapsayan kısa süreli bir etkinliğe sahiptir. Sosyalist/Toplumcu Gerçekçi evre olarak nitelendireceğimiz bu dönem sonrasında başlayan yeni dönemi ise sosyal havayı dikkate alarak genel eğilime de uygun olarak Demokratik dönem adıyla adlandırabiliriz. 1995'te ilk örneğini veren bu dönemdeki romanlar, önceki dönemin totaliter baskısından sıyrılarak demokratik bir zemine sahip olsa da yazar kadrosu itibariyle önceki dönemin devamı olarak hareketlenir ve günümüze dek uzanan süreci ifade eder. Bulgaristan'daki Türklerin roman hareketinin ana çizgileri bu üç ana dönemde şekillenmiştir. Romanların konuları, yazar profilleri ve okur zümreleri de söz konusu bu üç ana dönem özelinde belli ortaklıklar ihtiva ettiği için böylesine bir dönem tasnifi, eserleri doğru bir zeminde inceleme adına uygun olacaktır.

Bulgaristan'daki Türklerin mevcut romanlarını temaları bakımından ele aldığımızda oldukça baskın bir "sosyal roman" varlığı söz konusudur. Bu noktada "sosyal roman" kategorisini, ülkedeki Türklerin toplumsal yaşamını ve toplumdaki önemli kırılmalara neden olan olaylarını kapsayan yapıları ile bir üst başlık olarak ele alabiliriz. Bulgaristan Türklerinin romanlarını kategorik olarak "sosyal roman" hüviyetine büründüren konuları belirleyen temel kırılmalar Balkan savaşları, rejim değişiklikleri ve Türkiye'ye yapılan göçlerdir. Söz konusu hadiselerin geniş bir alana yayılan neticeleri, romanların içerik dünyasını tesis eden diğer nüansların da kaynağını oluşturmaktadır.

Bulgaristan Türklerinin romanlarını, yazarlarının benimsediği üslup ve edebî anlayış bakımından Realizm dâhilinde değerlendirmek anlamlıdır. Hemen hemen tamamının gözlem ve araştırmalara dayandığı yazarlarının açıklamalarından bilinen eserlerde hayal unsurları ve duygusal öğeler genellikle ikinci planda ya da ana konunun gölgesinde kalır. Büyük çoğunluğu eğitimci ve gazeteci olan yazarlar yaşadıkları gerçekleri paylaşmayı öncelikledikleri roman kurgularında hayatı en canlı sahneleriyle yansıtma amacını taşımışlardır.

Bulgaristan Türklerinin romanlarına kuruluşları bağlamında bakıldığında genellikle anı, günce ve otobiyografik tarza sahip bir roman varlığı manzarası karşımıza çıkacaktır. Eserlerde münferit konular toplumsal konulara feda edilmiş, çoğu zaman eserlerin merkezine duygusal yoğunluğu artırması düşüncesiyle

eklenen aşk motifi romanların toplumcu yönünü telafi edememiş, bireysel konuların ihmali her dönem devam etmiştir. Bu hususu şimdilik azınlık edebiyatı kavramıyla açıklayabiliriz. Uzun soluklu edebî bir türe niyet eden yazarların bu metni araçsallaştırarak bir doküman haline getirmeleri, yaşadıklarını tarihe not düşme ihtiyacı ile de açıklanabilir. Söz konusu durum, estetik kaygıların bir bakıma temaya tercih edilmesi olarak ifade edilebileceği gibi yazarlarının roman sanatı dâhilindeki yetersizliği ile de açıklanabilir. Edebî değerler dâhilinde arzu edilesi seviyeyi yakalayamamış olması yanında mevcut roman varlığının sosyolojik değeri yadsınamaz boyuttadır ve Bulgaristan Türk toplumunu neredeyse roman türü üzerinden okumayı ve anlamayı mümkün kılmaktadır.

5. Bulgaristan'da Türk Romanının Gecikmesi ve Yetersizlik Durumları Üzerine

Bulgaristan Türklerinin edebî ürünleri arasında roman türü anomali ile doğmuş ve ilk örneklerinden günümüze gelinceye dek özgün örnekler verebilecek bir edebî muhitten yoksun olmuştur. 20. yüzyılın başlarında Bulgaristan'da Türk aydınları arasında roman türünde eser vermek için kalem denemelerine girişenlerin içinde buldukları savaş ve göç gerçeği, değişen şiddette olsa da roman türüne yönelen her edebiyat kuşağının ortak kaderi olmuştur.

1900'lü yılların başlarında ilk adımlarını gördüğümüz roman denemeleri Balkan Savaşları'nın sosyal hayatı derinden etkileyen atmosferi içerisinde hayat bulmak zorunda kalmıştır. Şehit Evlatları'nın yazarı Ethem Ruhi'nin eserinin girişinde Edirne Bulgar Hapishanesi'nde yazılmaya başlandığını bildiren satırları bu anlamda değerlidir ve yine değerli olan savaş şartlarında dahi olsa bu edebî eserin vücuda getirilebilmesi ve 1913'de Filibe'de yayımlanabilmiş olmasıdır. Erken dönemdeki roman adımlarını yavaşlatan ya da "anlamsız" kılan bir başka neden, 1878-1908 yılları arası eğitimde Osmanlı Devleti'ne bağlı olunan kısmen özerk evrede, bölgedeki Türkçe eğitimin ve entelijansyanın önemli ölçüde Türkiye merkezli edebiyat ile iktifa etmiş olmasıdır. Söz konusu evrede İstanbul merkezli genel edebiyat hareketini takip eden bölge ahalisinin yerel kimlikte ve mahallî temalar etrafında müstakil bir roman hareketi başlatması mümkün değildir. Bir başka ifade ile Bulgaristan'daki Türklerin önemli bir kısmının 1878-1908 arası dönemde resmî aidiyet olarak Bulgaristan vatandaşı olsalar da sosyokültürel olarak hâlen Türkiye ile birlikte hareket etmesi, edebiyatın diğer birçok alanında olduğu gibi roman türü özelindeki özerkleşmeyi de kısmen geciktirmiştir.

1920'lerden itibaren ülkede giderek yerleşen Sosyalist ideoloji 1944 sonrasında devlet rejimi hâline gelerek toplumsal hayatı tamamıyla kuşatmıştır. Bu dönemde Bulgaristan Türkleri propagandizme esir olan edebiyat dâhilinde ilk roman örneklerini vermiş lakin rejim karteli ve güdümlü duruş, Bulgaristan'daki Türk romanının bu dönemde de özgün çizgileriyle gün yüzü görmesine engel teşkil

etmiştir. Ne var ki sosyalist dönemde Türkçe roman, ulaştığı okur kitlesinin genişlemesiyle kısmen etkisini artırmıştır. İlk romanlar “Gün Doğarken” ve “Saçılan Kıvılcıklar” 1500 ve 1779 tirajı ile daha sonra hiçbir romanın ulaşamayacağı tirajlarda yayımlanmışlardır. Gündümlü çizgide verilebilen bu dönem örneklerinde roman sanatı tematik kısıtlamaya rağmen kendisini var edebilecek yollar aramıştır. Hikâye türü giderek zenginleşmiş, romana giden yolda povest türü ile birçok temsilci boy göstermiş ve ardından Bulgaristan Türk yazarlarından roman türünde öne çıkan iki yazar Sabri Tata ve Halit Aliosman Dağlı bu dönemin romancı kimliği ile anılan temsilcileri olmuştur. Söz konusu dönem, yazarlarının niteliği yanında okur zümresi bakımından da zengindir. Ülkedeki Türklerin edebiyatında 1960'lardan itibaren özellikle düzyazıda başlayan bu olumlu havanın 1970'lerin sonuna doğru tedricen dağılması ülkedeki Türkçe yayın kısıtlamaları ile doğrudan ilişkili olur. Bir başka ifadeyle ülkedeki roman türünün filizlendiği devlet yayınevi (Narodna Prosveta) bir müddet sonra roman dâhil diğer Türkçe edebî yayınlara da son verilen yer olacaktır. Sabri Tata'yı yetiştiren Narodna Prosveta Yayınevi 1969 yılında -ki Türkçe yayınların yegâne imkânı- Türk dilindeki yayınlarına son verir. Türk dilindeki yayınlara olan mesafe içeriklerinin sorgulanması ve uygulanan ideolojik sansürün derinleşmesi ile 1970'lerde yaygınlık kazanır. İlk ürünlerini vermeye başlayan Bulgaristan Türk romanının eldeki veriler eşliğinde bu dönemde yayınevi kapısından dönen daha fazla sayıda örneği olduğu ve yasak nedeniyle yayımlanamadıkları bilinmektedir.

Bulgaristan Türklerinin 1950'li ve 1960'lı yıllarda rejim patronajında gelişebilen yerel edebiyatındaki yazarlar için roman yazmak bir tür rüştünü ispatlama alanı olarak görülmüş ve Bulgaristan Türklerinin düzyazıda öne çıkan temsilcilerinden Ahmet Tımiş, Muharrem Tahsin, Yusuf Ahmet, Ali Kadir'in sosyalist dönemin sonuna doğru roman yayımlama çabaları olmuş ancak yasak öncesi döneme yetişememişlerdir. Bulgaristan Türklerinin roman türünde söz konusu yitik edebî ürünleri arasında tespit edebildiğimiz şu eserleri ve yazarlarını zikretmekte fayda vardır:

Ali Kadırov'un “Yeşil Mağara” adlı eseri 1959'da yazıldığı için sosyalist dönemde yazılıp da basılmayan ilk roman sayılabilir. Romanın başkahramanı Murat, diktatör Franko'ya karşı savaşmak için İspanya'ya giden bir Türk gencidir. Orada bir İspanyol kızına âşık olan Murat ve sevgilisi Bulgaristan'a dönüş yolunda hayatlarını kaybederler. Uzun süre devlet yayınevinde değerlendirme sürecinde bekleyen eser, başkahramanının Türk olmasının sosyal gerçekliğe uymaması nedeniyle basılmaya değer görülmez. Sosyalist dönemin usta hikâye yazarları Ömer Osman, Ahmet Tımiş ve Muharrem Tahsin'in de Narodna Prosveta'ya teslim etmiş oldukları ve basılmayan romanları olduğu bilinmektedir. Bulgaristan Türk hikâyesinin söz konusu güçlü yazarları roman türünde eser verecek seviyeye geldikleri halde sansürün kurbanı olmuşlardır. Bulgaristan'da hazır edilip yayımlanamayanlar

listesinde Sabri Tata'nın üç romanı vardır: İlk Göz Ağrısı (1969), Kurt Bayır'ın Sırrı (1972), Onurun İsyanı (1975). Aynı durum Ömer Osman Erendoruk'un Uçurum (1976) ve Buruk Acı (1978) romanları için de söz konusudur. Hatta onun Narodna Prosveta'ya sunduğu "Kuş Ötüyor" adlı romanının ön incelemeden geçmiş olmasına rağmen Türkçe yayınlara gelen yasak nedeniyle yazarına iade edilmeden yayın aşamasında kaderine terk edildiği bilinmektedir. Türkiye göç ettikten sonra burada Civan Aliş adlı romanı yayımlanan Yusuf Ahmet Taşkın'ın da bu süreçte ön incelemeden geçemeyen "Benli Kız" adlı bir romanı olduğu araştırmalarımız sırasında tespit ettiğimiz bilgiler arasındadır (Akgün, 2021, s. 141-154). Yayımlanamayan söz konusu eserler sonrasında suskunluk dönemine girilen Bulgaristan'daki Türklerin edebiyatında 1990 sonrasına kadar roman türünde eser görülmez. Hatta ülkede 1970'lerde ağırlaşan sansür şartlarına rağmen bir müddet daha devam eden Türk dilindeki bu edebî üretimin bir tür "çekmece" ya da "sandık edebiyatı" meydana getirdiğini ve bu kayıp edebiyatın 1990'lardan sonra özellikle Türkiye merkezli olarak yayım imkânı bulan eserlerin esasını teşkil ettiğini de belirtmeliyiz.

Bulgaristan'da post-totaliter ya da demokratik olarak nitelendirebileceğimiz 1990 sonrası dönemde Türklerin romanlarındaki genel manzara bundan yüzyıl önce Osmanlı aydınlarının ilk kalem denemeleri gibi bölge Türklerinin sosyal meselelerini dile getirme ve tarihe not düşme alanlarından biri hâline gelir. Üstelik ülkede Türkçe eğitime 1970'lerden itibaren neredeyse tamamen son verilmiş olmasının ve yeni dönemde de zayıf kalan Türkçe eğitimin bir neticesi olarak Bulgaristan Türklerinin edebî ürünlerinin muhatabı olan okur zümresi gelişme gösterememiştir. Bu bağlamda yakın dönemde yayımlanan romanlar okur kitlesi açısından en talihsiz romanlar olmuşlardır. Zira Bulgaristan'da Türkçe roman okuyacak kitlenin giderek zayıfladığı bir ortamda artık roman türünde yayımlanan az sayıdaki eserin sadece sembolik değerinin öne çıktığını söylemek mümkündür.

Sosyal bir olgu olarak "göç"ün bir bölgede teşekkül eden yerel azınlık edebiyatlarına olumlu-olumsuz ne tür tesirleri olabileceğini gösteren en tipik örnek Bulgaristan Türkleri özelinde yaşanmıştır. Esasen söz konusu türün Bulgaristan'daki gelişimine en büyük zararı göçler vermiştir. Sözelimi Dükakinzade Basri ve Mehmet Behçet Perim gibi ilk dönem temsilcilerinden başlayarak Bulgaristan'da kesif bir edebiyat faaliyetine girişen ediplerin göçlerle geldikleri Türkiye'de roman yayımlamaları gelenek hâlini alacaktır. Bulgaristan Türk romanında ilk dönem adımların yazarları Halil Zeki, Ali Kemal, Ethem Ruhi'nin ilk eserlerini Bulgaristan'da yayımlamış olmalarına rağmen Türkiye'ye göç etmiş olmaları geçici bir tercih olmadığı gibi daha sonraki dönemlerde de görülecek kronik bir sorun hâline gelecektir. Bulgaristan Türklerinin yaşadığı göç'ün roman türündeki tesirine en bariz örnek sosyalist dönemin zirve ismi Sabri Tata'nın dahi göçle Türkiye'ye gelmesi ve aynı şekilde edebî üretimini Türkiye'de sürdürmüş olmasıdır. Aşağıda

isimlerini saydığımız yazarlar da romanlarını Türkiye’de yayımlayan temsilciler arasındadır. Ziya Yamaç, Rahmiye Altınok, Ömer Osman Erendoruk, Ahmet Şerif Şerefli, Recep Kıpçü, Osman Tunaboylu, Ahmet Türkay, Ramis Çınar, İslâm Beytullah Erdi.

Bulgaristan’da Türk romanının gecikme ve yetersizlik nedenleri arasında saydığımız sorun alanlarının hepsi birbiri ile iç içe ve birbirine etki eden unsurlar olsa da ülkedeki Türkçe eğitim sorunu bu nedenlerin hepsini kuşatan ve hepsinin üstünde bir gerekçedir. Ülkede Türkçe eğitimin en geniş imkânlarla sahip olduğu ve ana dilleri Türkçe ile eğitim alınan 1960-1970 yılları arasında Bulgaristan Türk romanlarının ve okurlarının sayısındaki olumlu ivme dikkate değerdir. Günümüzdeki durum ise bir tür “muhit” edebiyatına dönüşmüştür. Roman türünde eser veriliyor olsa da yazarların edebî üretim gerekçeleri ve okur zümreleri önceki dönemlerin aksine başka saiklere yöneliktir. 1989 sonrası ülkede başlayan demokratik dönemin imkânları ile önceki dönemde yayın süreci yarım kalan romanların birçoğu müellifleri tarafından yayımlanmıştır. Ancak bu romanlar, ülkede yok denecek seviyeye gerileyen Türkçe eğitim sebebiyle romanı takip edebilecek okur kitlesinden yoksun kalmışlardır. Bu bağlamda söz konusu romanlar, yazarlarının edebî tatmin yaşaması ve Türkçenin sembolik de olsa temsil edilebilmesi gibi duygusal nedenlerle yayımlanmışlar ve genellikle yazarlarının yakınındaki okur-yazar “muhit”lerde bilinmiş ve yayılabilmişlerdir.

Sonuç

Bulgaristan kökenli Türklerin ana dilleri ile ortaya koydukları roman türünde eserleri Bulgaristan ve Türkiye’de yayımlanan romanlar olarak en temelde iki başlık altında tasnif etmek mümkündür. Çalışmada Bulgaristanlı Türkler tarafından yazılan, Bulgaristan’da 16 ve Türkiye’de yayımlanmış 34 roman tespit edilmiştir. Bulgaristan Türklerinin geçmişten günümüze Türkiye’ye gerçekleştirmek zorunda oldukları göçler nedeniyle Bulgaristan Türklerinin romanlarında “ana vatan” Türkiye konusu sadece tematik değil aynı zamanda organik bir münasebet olmuştur. Bulgaristan Türklerinin göçle geldikleri Türkiye’de “Balkan Türkü” kimlikleri ile ortaya koydukları edebî üretim ve bu bağlamda Türkiye’de yayımlanan romanları ciddi bir birikime ulaşmıştır.

Bulgaristan’daki Türklerin ilk romanının tarihini Filibe’de yayımlanan *Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire* ile 1912’ye; Türkiye’deki muhaceret romanlarının miladını ise Dükakinzade Basri’nin *Muhacir Mehmedoğlu* romanı ile 1922’ye götürmek mümkündür. Latin harfleri ile yayımlanan ilk roman ise “Doğru Yol” gazetesinde 1937 yılında tefrika edilen *Aranılan Sevgili*’dir. Bulgaristan’da roman türündeki Türkçe edebî üretim sayıca büyük bir toplam tutmamıştır. Hazırlayıcı adımlarından günümüze kadar tarihî ve sosyal hadiseler nedeniyle önemli kesintilere uğramış olsa da, değişerek ve değişen şartlara göre yenilenerek

kendisini var edebilmiştir. Yarı özerk bir dönemde görülen hazırlayıcı adımlarda Osmanlı Türkçesi ile millî ve romantik bir havayı yansıtan ilk adımlar, ülkede sosyalizmin yerleştiği dönemde toplumcu gerçekçi bir çizgi ile ilk mahallî örneklerine ulaşmış ve Bulgaristan Türk romanının en özgün örnekleri bu dönemde yayımlanmıştır. Sosyalizm öncesi 1920'li ve 1930'lu yıllar, tespit edilen iki romandan hareketle "aşk" gibi ferdî konulara öncelik verilerek toplumsal meselelerin geri planda kaldığı kısa süreli bir dönem olarak dikkati çeker. Sosyalizm sonrası gelişen yeni dönemin romanları önceki dönemden kalan yazar kadrosuna sahip olsa da daha önce sahip olunamayan bir serbestlik ile yeni konuları ele alabilmiştir. Nitelik ve nicelik olarak zengin okur kitlesinden yoksunluk ise yeni dönem romanlarının karşılaştığı en belirgin sorun alanı olmuştur.

Bulgaristan'daki Türk romanının edebî yönü ilk örneklerden itibaren tartışmalıdır. Söz konusu romanlar salt edebî birer metin olmalarının dışında çok fazla bilgi ile yüklüdür ve edebîlik kaygısının önüne geçen sebeplerle yazılmışlardır. Yazarlarının eğitimci ve gazeteci kimliklerinden beslenen romanlar konu alanları ve olay örgüleri bakımından güçlü olmuşlardır. İlk örneklerinden itibaren sosyal meselelere ilgisiz kalamayan romanlar, Balkan Türk toplumunun muhtelif hallerini değişen nüanslarla her dönem ele almışlardır. Ne var ki roman kurgusuna eşlik eden başarılı betimleme ve tahliller, monologlar, karakter çözümlemeleri, bilinç akışı vs. teknikler sözünü ettiğimiz romanlarda geri planda kalmıştır.

Kaynakça

Ahmet, V. S. (2011). Şumnu'daki Nüvvap Medresesi'nin Yetiştirdiği Şairler. *Sofya Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı*, (1), Sofya.

Akgün, A. (2020). *Çağdaş Balkan Türk Edebiyatının İlk Dönem Eserleri I. Şehit Evlatları & Muhacir Mehmedoğlu*. Bakü: Gençlik Neşriyat.

Akgün, A. (2020). *Çağdaş Balkan Türk Edebiyatının İlk Dönem Eserleri II. Felaket Günlerim & Türk Gönlü*. Bakü: Gençlik Neşriyat.

Akgün, A. (2021). Totaliter Dönemde Bulgaristan Türk Edebiyatının Filizlendiği ve Soldurulduğu Yer: Narodna Prosveta Yayınevi'nin Türkçe Faaliyetlerinde Bilinmeyenler. [Şaban M. Kalkan ile mülakat]. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 3(1), 141-154.

Aktaş, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili Teori ve Uygulama*. Ankara: Kurgan.

Aliosmanof, H. (1965). *Saçılan Kıvılcımlar*. Sofya: Narodna Prosveta.

Atasoy, Z. (2010). *Ömer Osman Erendoruk, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Romanları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.

Bahtiyar, N. H. (1999). "Ali Kemal" ve "Ethem Ruhi" Maddeleri. *Balkanlarda Türk Ünlüleri* içinde (Cilt 3), İstanbul: Tuna.

Bakoğlu, N. Ö. (2006). *Azman*. Silistre: Tibo Basımevi.

Balıkçı, E. (2015). *Rodopların Kader Yolları*. Smolyan: Printa-KOM OOD

Coşkun, S. (2012). Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları için Bir Yöntem Denemesi. *Edebiyat Sosyolojisi*, (Köksal Alver, Ed.). Ankara: Hece Yayınları.

Çavuşev, İ. A. (2004). *Gazetecinin Artık Yılı*. Sofya: İzdatelstvo Bon.

Çetin, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.

Dağlı, H. A. (2019). *Güz Titremleri*. Veliko Tırново: Faber Yayınevi.

Dağlı, H. A. (2011). *Aydınlığın Öksüzleri*. Sofya: Propeller Yayınevi.

Dükakinzade, B. (1922). *Muhacir Mehmedoğlu*. İstanbul: İkdam Matbaası.

Dino, G. (2008). *Türk Romanının Doğuşu*. İstanbul: Agora Kitaplığı

Erdi, İ. B. (1999). Bulgaristan Türk Romanında Türk Dünyası. IV. *Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildirileri*, Ankara: İlesam Yayınları.

Erendoruk, Ö. O. (1995). *Buruk Acı*. Kırcaali: Yayınevi bilgisi yok.

Finn, R. P. (2003) *Türk Romanı İlk Dönem (1872-1900)*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Hafız, N. (1992). Bulgaristan'da Yayımlanan Türkçe Kitapların Bibliyografyası (1858-1984). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 35 (1987), 311-365.

Hafız, N. (2010). *Sabri Tata Hayatı ve Eserleri I. Cilt*. Prizren: Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Hanioğlu, M. Ş. (2001). Jön Türkler. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 23, s. 584-587). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

İrevanlı, S. (2019). Ulu Çınar Bulgaristan Türklerinden yazar İsmail Yakup'la bir söyleşi, Erişim Tarihi: 1 Ocak 2021, <https://www.oncevatan.com.tr/roportaj/ulu-cinar-h143647.html>.

İrfan, M. (1912). *Kız mı Çiçek mi Yahut Mini Mini Nadire*. Filibe: Hurşit Matbaası

Jorma, A. (2013). *Bulgaristan'daki Türk Edebiyatına Bir Bakış*, Bakü: MBM Neşriyat.

Jorma, A. (2018). İlhami Emin ve İshak Raşidov'un Romanlarına Yansıyan Yörük Kimliği. *II. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Metin Kitabı*. Ankara: [Yayınevi bilgisi yok].

Kayraklı, F. (2019). *Bulgaristan Türklerinin Romanları (20. Yüzyılın Başından 2016'ya)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Kemal, Ali (1925). Alev ve Kül. *Dostluk Gazetesi* 1926 yılına ait 66., 68., 69. ve 70. sayılar ile 1927 yılına ait 75. sayı.

Keskioğlu, O. (1985). *Bulgaristan'da Türkler (Tarih ve Kültür)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Mahir, M. (1913). *Bir Türk Kızı Yahut Refia*. Filibe: Hurşit Matbaası.

Memişoğlu, H. (2002). *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Mert, M. (2007). *Çağdaş Bulgaristan Türkleri Edebiyatının Analitik Bibliyografyası* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.

Nuri, H.O. (1937). Aranılan Sevgili. *Doğru Yol Gazetesi* 1937-1938 yıllarına ait 143-251. sayılar.

Oktay Erkoç, G. (2021). "Millî / Erkek", "Gayr-İ Millî / Kadın": Türk Romanında Yabancı Okullar ve Cinsiyetler Üzerine Etkileri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(40), 421-460.

Özdemir, A. (2016). Yeni Kazak Nesrinde Tahkiyevi Türler Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 108-127.

Rıza, A. (1922). *Muhacir Muallimin Hikayeleri*. Şumnu: Ahali Matbaası.

Ruhi, E. (1913). *Şehit Evlatları*. Filibe: Balkan Matbaası.

Sazyek, H. (2020). *Roman Terimleri Sözlüğü (Roman Sanatından Yüz Terim)*. Ankara: Hece Yayınları.

Şerifof, A. (1966). *Şirin*. Sofya: Narodna Prosveta.

Tatof, S. (1963). *Gün Doğarken*. Sofya: Narodna Prosveta.

Tatof, S. (1967). *İki Arada*. Sofya: Narodna Prosveta.

Tekin, M. (2020). *Roman Sanatı I*. Ankara: Ötüken.

Turan, Ö. (1998). *Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Türker, M. (2004). *Kalem Kılıçlaşınca*. İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları.

Yakubof, İ. (1966). *Gece İmtihanı*. Sofya: Narodna Prosveta.

Yakup, İ. (2011). *Kestaneler Altında*. İstanbul: Akademi Yayınları.

Yakup, İ. (2016). *Ulu Çınar*. İstanbul: Akademi Yayınları.

Yenisoy, H. S. (1997). Balkan Türkleri Edebiyatı. *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* içinde (Cilt 8), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yenisoy, H. S. (2004). Bulgaristan Türk Edebiyatına Bir Bakış. *Balkanlarda Türk Kültürü Dergisi*, (52), 6-9.